

STUDII DE ATELIER
CERCETAREA MINORITĂȚILOR
NAȚIONALE DIN ROMÂNIA

WORKING PAPERS IN ROMANIAN
MINORITY STUDIES

MŰHELYTANULMÁNYOK
A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

19 / 2009

IULIA-ELENA HOSSU

STRATEGII DE SUPRAVIEȚUIRE
ÎNTR-O COMUNITATE DE ROMI.
STUDIU DE CAZ

Comunitatea „Digului”,
Orăștie, județul Hunedoara

ISPMN

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA
PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR
NAȚIONALE

GUVERNUL ROMÂNIEI

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 19

Iulia-Elena Hossu

**STRATEGII DE SUPRAVIEȚUIRE
ÎNTR-O COMUNITATE DE ROMI.
STUDIU DE CAZ**

**Comunitatea „Digului”,
Orăștie, județul Hunedoara**

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2009

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 19:

Autor: Iulia-Elena Hossu

Titlu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz
Comunitatea „Digului”, Orăștie, județul Hunedoara*

■ Coordonator serie: Bokor Zsuzsa, Horváth István

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2009

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc

■ Tipar: IDEA și GLORIA, Cluj-Napoca

Guvernul României nu își asumă conținutul Studiilor de Atelier. Lucrările sunt elaborate și asumate în exclusivitate de către ISPMN.

■ Hossu Iulia-Elena: antropolog, cercetător al Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale și doctorand al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.
Email: iulia_hossu@yahoo.com

■ Hossu Iulia-Elena is anthropologist and researcher at the Romanian Institute for Research on National Minorities and PhD student of the Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca.
Email: iulia_hossu@yahoo.com

Abstract

■ Lucrarea de față este rezultatul unei cercetări de teren antropologice efectuate în vara anului 2004, continuată pe parcursul anilor ce au urmat, 2005, 2006, 2007, în zona Orăștiei, județul Hunedoara. Cercetarea la care se face referire, Sănătatea reproducerii la femeile rome, a început în vara anului 2004 și a fost condusă de către prof. Dr. Enikő Magyar-Vincze. Rolul autoarei textului, pe întreg parcursul cercetării, a fost de cercetător de teren. Textul oferă cititorului o imagine de ansamblu asupra comunității studiate și totodată, un inventar al strategiilor de supraviețuire pe care membrii acestei comunități se văd în postura de a le dezvolta pentru a-și asigura traiul zilnic.

■ The study presented here is the result of an anthropological field research undertaken in the summer of 2004, continued by re-entrances in the field for almost three years, 2005, 2006 and 2007, in the area of Orăștie, Hunedoara county. The research considered here was led by PhD. Professor Enikő Magyar-Vincze, to which the author participated as a field researcher. Although it does not have the purpose of an exhaustive analysis regarding the surviving strategies to which the members of the community resort through various contexts, in everyday life, it can be considered a guiding mark of an analysis concerned with different aspects which describe the life of this community.

Cuprins

Contextul cercetării	■	5
Un posibil argument...	■	5
Introducere	■	7
Metodologie	■	7
Descrierea comunității	■	9
Repere teoretice	■	12
Scurt istoric al „problemei romilor” pe teritoriul românesc	■	12
Cadrul teoretic	■	14
Strategii de supraviețuire	■	16
Sursele de venit oficiale	■	18
Șomajul	■	18
Pensia	■	18
Ajutorul social	■	19
Salariul	■	19
Alocațiile copiilor	■	21
„Școlile speciale” și educația	■	22
Sursele de venit informale	■	23
Surse de venit neoficiale – lucrul la negru cu ziua sau pe o durată mai îndelungată de timp dar fără carte de muncă	■	23
Mersul pe câmp	■	25
Rețelele de cunoșcuți, rude mai înstărite sau diverse organizații	■	25
Menajul	■	26
Cântatul ocazional la nunți, botezuri	■	27
Munca în străinătate	■	28
Munca copiilor	■	29
Vânzarea de fier vechi	■	30
Creditul informal sau împrumutul de la „cămătari”	■	30
Adunarea de la groapa de gunoi	■	31
Prostituția	■	31
Furtul	■	32
Cerșitul	■	32
Concluzii	■	33
Bibliografie	■	34

STRATEGII DE SUPRAVIEȚUIRE ÎNTR-O COMUNITATE DE ROMI. STUDIU DE CAZ

Comunitatea „Digului”, Orăștie, județul Hunedoara

Contextul cercetării

■ *Lucrarea de față este rezultatul unei cercetări de teren antropologice efectuate în vara anului 2004, continuată pe parcursul anilor ce au urmat, 2005, 2006, 2007, în zona Orăștiei, județul Hunedoara. Cercetarea la care fac referire, *Sănătatea reproducerii la femeile romi*, a început în vara anului 2004 și a fost condusă de către prof. Dr. Enikő Magyari-Vincze. În cadrul proiectului am participat, în calitate de cercetător de teren, la fiecare descindere în teren. În timp, am devenit și operatorul care a filmat pentru ceea ce avea să devină mai târziu, în toamna anului 2006, documentarul *Flori de mac* – film care a fost selectat și a participat la Festivalul internațional de film documentar și antropologie vizuală, *Astra film 2006*. Datorită timpului destul de mare pe care l-am petrecut în sânul comunității, am ajuns să devin martorul vieții cotidiene a membrilor acestei comunități, fapt ce a constituit motivația alegerii unei astfel de teme.*

Deși nu are pretenția unei inventarieri exhaustive a strategiilor de supraviețuire la care membrii comunității apelează în diverse contexte din existența cotidiană, lucrarea, cred eu, ar putea fi considerată un punct de reper într-o analiză ce ar urmări inventarierea diferitelor aspecte legate de viața acestei comunități. Opțiunea mea pentru o analiză ce are în vedere *strategiile de supraviețuire* are de-a face și cu convingerea că în micile fragmente de viață cotidiană a actorilor din comunitatea studiată se află adesea mult mai multe informații decât am fi tentați să observăm la o primă privire.

Un posibil argument...

■ Căderea socialismului a atras după sine schimbări la diferite nivele – politic, economic cât și social. Practic, nu a existat segment de populație care să nu fie afectat de aceste transformări iar în ceea ce privește populația de etnie romă, aceste transformări au luat o amploare deosebită, acutizând sentimentul de nesiguranță al indivizilor vis-a-vis de asigurarea unui venit constant, necesar supraviețuirii familiilor – în mare parte numeroase. Materialele rezultate pe parcursul acestei cercetări constituie dovezi asupra faptului că strategiile de supraviețuire, bazate pe relațiile informale, ajung să reprezinte unicele posibile răspunsuri ale acestei comunități, în contextul noilor realități sociale.

Pe vremea lui Ceaușescu veneau tot din trei în trei luni să vadă care bărbați nu aveau loc de muncă și-i obligau să meargă la lucru. Amu' nu sunt locuri de muncă – ne zic că suntem țigani și nu vrem să muncim da' nu zice niciunul că nu vor să ne dea locuri de muncă – ia să vină cineva să le dea de muncit la amărăți, să intre-n rând cu lumea și apoi să ne ia la răspundere că furăm sau dacă copiii noștri nu merg la școală ... Da' așa, copiii la care-i sărbătoare când au burțile pline, cum să-i mai trimiți la școală? (Femeie, 40 de ani, Digului, august 2005)

Înainte, lăsând în urmă ulițe întortocheate și pline de contraste la fiecare pas, simțind ceva ce are de-a face cu neputința de a schimba lucrurile cu adevărat în toată acea lume gri... dar în același timp atât de colorată la nivelul spiritului... ironic, nu-i așa? O lume gri în care simți mai mult decât oriunde că trăiești... și că aceasta e viața reală... (Jurnal de teren, H.I., august 2005)

Probabil nu am înțeles niciodată mai bine decât în mijlocul acestei comunități sensul expresiei luptă pentru supraviețuire – iar acest fapt este tributar terenului efectuat. Aici, am înțeles pentru prima oară cu adevărat că – *a vedea, a auzi, a simți sau a asculta* – sunt verbe care capătă noi valențe atunci când ești implicat într-un proiect de factură antropologică. Lucrul acesta este susținut de către toți cei care practică un astfel de demers, însă pot spune că am înțeles adevăratul sens al acestor cuvinte abia în teren.

Totodată, nu voi ezita în a mărturisi că pentru mine, la fel cum cred că e pentru oricare dintre antropologi, „fascinația” aceasta față de ceea ce e „străin” și oarecum cât mai diferit față de tine, față de propriul sistem de referință la societatea în care trăiești, există și ea rămâne încă de la primele lecturi în domeniu sau primele descinderi în teren. Ea poate reprezenta pentru mulți însăși motivația muncii pe care o efectuează, în timp ce pentru alții doar „pretextul” pentru a acorda atenție anumitor grupuri, comunități, care în alte condiții nu ar fi reprezentat un subiect de interes. În același timp însă, consider că ceea ce ne poate spune un studiu despre ceilalți, în sânul propriei culturi, are mult mai mult de-a face cu ceea ce fiecare cu greu putem vedea la noi înșine, în schimb reușim să surprindem cu o mult mai mare ușurință în ceilalți. Ceea ce mi se pare la fel de relevant este că odată cu începerea acestui teren am început să aflu mult mai multe despre societatea românească decât am aflat în anii precedenți acestei cercetări – observațiile participative, interviurile, discuțiile informale cu membrii acestei comunități, toate, cumulate, au ajuns ca în timp să-mi vorbească de tot ceea ce adesea, mult prea grăbiți de ritmul alert în care ne ducem cu toții existența, ne facem că nu observăm: despre sărăcie, supraviețuire, intoleranță, discriminare, boală, foame, violență, excludere... iar lista ar putea continua. Totodată, acest teren mi-a vorbit însă și despre ceea ce cu greu mi-aș fi imaginat, dacă nu aș fi călcat în acel loc, că aș putea să găsesc acolo: despre iubire, familie, modestie, blândețe, înțelegere, putere...

Așadar, rândurile ce urmează s-au născut în urma întrebării ce este imposibil să nu îți-o ridici în contextul unui astfel de cercetări: *Cum reușesc acești oameni să supraviețuiască? Cum reușesc ca, în contextul unei duble marginalizări, atât sociale cât și economice să-și dezvolte anumite strategii menite să le asigure supraviețuirea? Și care sunt aceste strategii?* Aceste întrebări îți invadează mintea atunci când ajungi să-i cunoști, să vorbești cu ei. Având la bază drept material, observațiile participative, notele de teren și interviurile de profunzime realizate pe parcursul terenului, consider necesar a le mulțumi acelor oameni ce m-au primit în casele lor și totodată, fără a dori să par îndrăzneată, în sufletele lor – care, culmea, nu-i așa?!, nu au ținut cont nici de faptul că sunt româncă și femeie sau că, nici în cele mai cumplite coșmaruri, nu aș avea capacitatea de a-mi imagina o viață trăită așa cum o trăiesc Ei... Scriu aceste rânduri căci, înainte de orice, am învățat de la acești oameni că sufletele pur și simplu refuză să aibă etnie, clasă, culoare... lucruri care din păcate, nu te învață niciun manual, ci doar *oamenii!* Lucruri pe care însă, privind înspre realitatea socială așa cum e zugrăvită ea în ziare sau la televizor, ALB vs. NEGRU (centrați pe subiectele fierbinți, de primă oră și hilar spus, de maximă importanță), ai mari șanse să nu reușești să le înțelegi.

Introducere

Astăzi ne-am plimbat pe Digului – dacă se poate spune astfel... Am văzut Șanțul. Îl numesc astfel căci desparte simbolic (în același timp crunt de real) ulița strâmtă în două părți: *săraci și... mai săraci*. E un șanț săpat cu mult timp în urmă... mirosul e îngrozitor. Rafael ne spune mai târziu că acolo se aruncă apa... după ce o folosesc oamenii în casă la diferitele treburi... și nu numai! Ceea ce nu e greu de simțit după mirosul crunt de fecale ce răzbate dinspre el. Am văzut câteva case... imaginea tip – la *limita supraviețuirii* – clipe în care te întrebi cine stă acolo, cine ar putea locui acolo... Apogeul îl atinge o baracă din lețe bătute la depărtare de o palmă unul de altul, unite cu nailon... acoperișul din carton, dar nu e tot: acolo trăiesc oameni – într-o asemenea baracă tip vagon stau 3 familii – aproximativ 15 suflete... și *câinii de pază, vreo 3 la rândul lor. De pază... la ce?! Nu poți să nu te întrebi retoric! Înaintezi, îți aduni puterile și intri în fiecare din 'camere' – în una, un bărbat doarme – aflăm că lucrează la Gunoaie și că a venit de la lucru – femeia mă duce-n spatele șopronului – casă' lângă râu, unde face un foc pentru ca să pună mâncarea la făcut. Îmi arată peste râu, o *necăjită* cum stă într-un șopron la rândul său – i-a murit bărbatul și cei doi copii pe care i-a avut. Ce-i drept, dacă compari cele două șoproane, cel din urmă arăta mai descumpănitor în comparație cu șopronul pe care tocmai îl vizitasem. Dar totuși, când ajungi să compari aceste „două locuințe”, te întrebi dacă nu e prea ironic totul... (Jurnal de teren, H.I., 20 august 2005, Sâmbătă)*

În contextul în care studiile ce vizează comunitățile de romi capătă în ultimii ani din ce în ce mai mare amploare, majoritatea fiind centrate asupra proceselor de incluziune-excluziune a acestora, consider că tema aleasă spre a fi analizată în rândurile acestei lucrări constituie o temă de interes major la ora actuală în științele sociale. Este cunoscut parcursul pe care l-au avut studiile antropologice încă de la primele lucrări în domeniu, împărțind o fascinație spre „exotic” și „alteritate”. Drept urmare, nu voi insista asupra acestui subiect și a modului în care *antropologia se întoarce acasă* (Cole 1977: 349–387), cercetătorii îndreptându-și acum atenția spre propriile societăți și spre grupurile marginale, „diferite”, din cadrul acestora. Pentru antropologie, o bună bucată de timp, a fi un subiect demn de luat în calcul reprezenta a te încadra în acest tipar al „alterității clasice”: cât mai departe, cât mai izolat, cât mai diferit – în ceea ce privește limba, cultura ș.a.m.d. Astăzi însă, alteritatea reprezintă mai mult decât atât, iar marile teme de cercetare vin să oglindească acest fapt. Minoritățile etnice, antropologia femeilor, subdezvoltarea și multe altele, constituie astăzi teme ce reprezintă un real interes pentru antropologie. În fond, antropologia actuală ajunge să propună studiul propriilor culturi, propriilor sisteme, obiceiuri, tendințe și în același timp mută centrul de interes spre problemele acute ale societății – conflictele interetnice, problemele de discriminare ș.a.m.d. Astfel, se naște și problema „antropologiei acasă”, care ridică un nou set de întrebări – probleme, atât de ordin teoretic cât și metodologic.

Metodologie

Atunci când am auzit la unul din seminarii că antropologul s-ar situa printre „privilegiații soartei” prin însăși natura muncii sale – mai precis, pentru că într-un fel, el trăiește mai multe vieți – m-am gândit că e un mod oarecum „poetic” de-a spune că, într-adevăr, a fi antropolog înseamnă să ai accesul la diferiți oameni și viețile acestora – fapt care, fără îndoială, te va schimba în momentul în care părăsești terenul și începi să scrii despre ei, cei pe care i-ai cunoscut, despre mica lume în/la care ai avut acces. Eu aș merge însă puțin mai departe cu această afirmație și aș spune că un antropolog nu trăiește mai multe vieți ci, el are șansa, prin natura muncii sale, să experimenteze dimensiuni diferite ale propriei identități.

Cum lucrarea de față pornește de la o cercetare cu caracter antropologic, trebuie spus că metodologia avută în vedere a avut drept rezultat, date de natură calitativă, date care au stat la baza scrierii acestui studiu. Demersul de prelucrare a materialului poartă la rândul său amprenta antropologiei calitativiste/interpretativiste. Așadar, principalele metode de cercetare aparțin câmpului antropologiei. Notele de teren, interviurile de profunzime semi-structurate, completate fiind de observațiile participative și discuțiile informale, la care am adăugat un bogat material vizual/fotografii, alcătuiesc mozaicul

metodologic al cercetării. Toate aceste metode aparțin câmpului antropologiei și au venit ca o urmare firească, adaptate temei și comunității studiate.

Sunt conștientă de avantajele, dar pe de altă parte, limitele pe care o „antropologie practică acasă” le impune unui astfel de demers. În același timp însă, modul în care am încercat să utilizez metodologia antropologiei „clasice”- prin acest termen înțelegând ceea ce și la ora actuală se definește în Occident prin efectuarea unui teren în afara țării din care provine cercetătorul – consider că a constituit o adevărată provocare pentru propriile mele limite ca cercetător de teren. A *observa* ceea ce în mod normal nu constituie pentru tine ca persoană, un concept, o relație străină de propriul tău sistem cultural sau moral ajunge să constituie pentru antropologul care își efectuează terenul în propria țară un posibil obstacol – și cred că aceasta este provocarea de început pe care fiecare antropolog ar trebui să și-o asume – „a învăța să ascuți” (Anderson – Jack 1991) – fapt care vine ca o necesitate în momentul în care limba de comunicare îți este străină și dorești să înțelegi cât mai mult și nu ești tentat de a lua ceva ca subînțeles, precum ți se întâmplă în propria cultură. „Antropologia acasă” (Cole 1997) preluând metodologia antropologiei clasice se confruntă însă cu necesitatea de a adapta această metodologie și chiar a-i adăuga noi dimensiuni. Într-o astfel de situație m-am aflat și eu în demersul întreprins – primul contact cu comunitatea având loc în vara anului 2004 însă pot spune că am ajuns să fiu cu adevărat acceptată și primită în sânul comunității, abia în vara anului următor, 2005. Următorul pas l-a constituit adunarea de date prin intermediul observației participative, stabilirea unor informații cheie și efectuare notelor de teren atât de necesare în orice demers de tip antropologic. Parcurgerea acestor „primi” pași după „rețetarul” manualelor de antropologie cred că a constituit până la urmă, „perioada mea de ucenicie” în ale terenului antropologic, perioadă pe care o consider ca piatra de temelie în parcursul meu următor. Am să mă opresc în cele ce urmează asupra unei scurte prezentări a metodelor utilizate pe parcursul cercetării, inclusiv asupra anumitor repere privind istoria utilizării lor în cercetarea de tip antropologic.

Observația participativă – ce se legă indiscutabil de numele antropologului B. Malinowski, care o va sistematiza metodologic în anul 1922 prin intermediul lucrării sale *Argonauții Pacificului Occidental* – ajunge să constituie mai apoi, baza oricărui demers de tip antropologic chiar până în zilele noastre. Aceasta presupune contactul direct, fără intermediari, cu grupul/comunitatea studiată și cu tot ceea ce se întâmplă în mijlocul acesteia. Totodată, aceasta s-ar traduce din partea antropologului cu o „infiltrare” în mijlocul oamenilor ce implică asumarea unor noi posturi, a unui nou rol – acela de a ști ceea ce se întâmplă, când se întâmplă, unde se întâmplă și cine participă (Jorgensen 1989: 12–25). Scopul acestui tip de observație este de a studia o comunitate de oameni în mediul ei natural, în fluxul ei, a nu schimba pe cât posibil datele vieții acelor oameni. Acest fapt determină cercetătorul să-și activeze întregul „arsenal” de „identități” și „calități sociale”. Spre exemplu, pentru mine a fost extrem de util faptul că eram o „tânără necăsătorită, studentă”; adesea, oamenii mă primeau în casele lor deoarece într-o primă fază se raportau la mine ca la un „copil pierdut în lume”, mai precis care nu reprezintă și nu poate reprezenta niciun pericol. Datorită identității mele am beneficiat adesea de o primire extrem de caldă, deschisă din partea oamenilor din comunitate. Totodată este necesară o distincție clară între participantul obișnuit și observatorul participant; în primul caz, acesta nu conștientizează, ia parte la ceea ce se întâmplă fără a înregistra în scris, pe când în cazul observatorului participant avem de-a face cu o conștientizare a rolului pe care îl are, a diferenței dintre „outsider” și „insider”, precum și cu înregistrarea faptelor la care ia parte, lucru care se petrece cel mai adesea prin intermediul **notelor de teren**. Adesea, acestea se prezintă sub o formă codificată (date, nume de localități, nume de informații etc.) sau sub o formă descriptivă (însemnări în carnețele, jurnal intim) și cel mai adesea ele sunt scrise pentru un public unic – antropologul însuși (Bernard 1995). Se poate afirma însă că nu există o „rețetă” universal valabilă pentru scrierea acestora asta și datorită faptului că fiecare cercetător percepe acest termen în mod diferit. Pot spune că seară de seară, petreceam ore întregi scriind la aceste note. Nu am evitat să scriu în ele tot ceea ce de-a lungul zilei primeam dinspre teren – discuții, impresii, să descriu imagini, senzații. Acestea au constituit mai târziu adevărate surse de informații pe care atunci, în teren, cu siguranță nu le-aș fi înțeles. Meritul notelor de teren este și acela că odată reluate, datorită formei lor adesea descriptivă, puteau să-mi recreeze în doar câteva momente, atmosfera acelor zile, atmosfera din comunitate. Conștientă fiind de variația pe care o cunosc ca formă și conținut, am exemplificat în cadrul textului cu fragmente. Așadar, „dacă se crede că numărul situațiilor de teren ar fi egal cu numărul de societăți, dar și cu mulțimea de etnologi...” (Bonte–Izard 1999: 431) atunci și modalitățile de realizare practică a acestor note de teren se identifică în aceeași măsură, cu numărul de etnologi/antropologi. Utilitatea acestor note de teren este una extrem de practică, prin intermediul lor reușindu-se reconstituirea unui eveniment contextualizat. Pericolul de care trebuie să se ferească însă orice cercetător de teren este de a nu uita că el trebuie să-și

caute informațiile în acei informanți vii – în gesturile, frazele, ideile, credințele lor și să nu se reducă la o muncă de bibliotecă. Drept urmare, munca de teren, observația participativă, devin în contextul actual o constantă de neînlocuit pentru demersul de tip antropologic, fapt care consider, se oglindește și în lucrarea de față. A face antropologie fără un contact direct cu comunitatea studiată s-ar putea traduce ca un demers de descriere, înțelegere, a unui fenomen pe care nu l-ai văzut, observat, în contextul său natural. Primul rol al muncii de teren fiind acela de a-l iniția pe cercetător în acea antropologie în care, oamenii cu care intră în contact, viețile acestora, credințele, reprezentările lor despre lume constituie principala sursă a cercetătorului. Totodată, observația de teren este cea care oferă mult mai multe date despre viața socială decât oricare alte metode de cercetare. Aceasta oferă șansa cercetătorului de a-și remodela continuu ideile, teoriile, oferindu-i noi indicii de urmărit. Totodată, munca de teren constituie una dintre cele mai mari șanse de a scoate la suprafață rezultate neașteptate (Giddens 2001: 583). Necesitatea unei abordări de acest tip consider a fi extrem de importantă și aceasta tocmai în contextul în care, deși aflată în secolul al XXI-lea, comunitatea studiată constituie un teren antropologic destul de bogat în informație și chiar candidat în a aduce lămuriri spre o înțelegere mai profundă a structurii și a modului în care această comunitate funcționează.

Opțiunea mea pentru o metodă predominant calitativă (interpretativă) își are originea evident și în formarea mea de până acum – etnologie, antropologie – fără a mă sustrage unei determinări mai profunde cred, cum este cea de gen. Am avut aici în vedere, dorința mea de a realiza *interviuri de profunzime*, semi-structurate și *povești de viață* – considerând că aceste modalități de a aduna date mi-au furnizat o imagine de profunzime, completate fiind de observațiile participative. Cu alte cuvinte, amprenta etnografiei feministe cred că și-a făcut simțită prezența atât în rândurile lucrării cât și în opțiunile mele în favoarea unui demers ce tinde spre calitativ mai mult decât spre cantitativ ca metodă de colectare a materialului cât și a modalității de analiză. Am dorit, pe cât posibil, să dau cuvântul informanților mei care, consider eu, trebuie să avuți în vedere ca primă sursă de informare.

În ceea ce privește aspectele legate de **etica cercetării antropologice**, aici lucrurile se conturează ceva mai complex și se pare fără sfârșit. Studiind o comunitate marginală și mai mult, un subiect delicat – cred că în primul rând „...nu există nicio altă regulă în legătură cu prezența cercetătorului pe teren decât aceea a respectului față de cei care îl găzduiesc” (Bonte-Izard 1999: 431) – lege care consider, ar trebui să guverneze orice demers de tip antropologic. La această primă regulă se adaugă însă o mulțime de posibile problematizări în contextul acestui teren – până la urmă, *cui* folosește un astfel de demers? *Cum* a schimbat – dacă a schimbat – demersul nostru, realitățile acestei comunități? Cum am fi putut să ne facem cât mai puțin simțită prezența în comunitate? Dar mai ales, în ce măsură un demers de acest tip te poate face să rămâi „neimplicat” în problemele comunității? Și dacă te implici, până la ce punct te poți implica? Ce anume ar putea să te determine să rămâi „rece” vis-a-vis de un astfel de subiect? Când și în ce condiții, în contextul unor astfel de comunități, alegi să treci (vs. să nu treci) granița dinspre o antropologie științifică spre una de tip implicat, *aplicat (applied anthropology)*? Și lista poate continua... Am ales însă a ridica aceste întrebări căci sunt întrebări ce au rămas în mintea mea constant, de la începutul acestei cercetări și continuă să mă frământă. Când și unde se poate pune punct unei astfel de cercetări?!...

Descrierea comunității

Comunitatea supusă studiului se situează la marginea orașului Orăștie, județul Hunedoara. Orașul Orăștie a fost ridicat la gradul de municipiu din anul 1995. Populația totală a Orăștiei, la recensământul din anul 2002, era de aproximativ 21 000 locuitori. Dintre aceștia, se pare că doar 865 de persoane s-au declarat romi (Magyari-Vincze 2006: 82). Cu toate acestea, odată ajunși în Orăștie și petrecând un timp în sânul comunității, putem afirma că cifrele sunt departe de a ilustra starea actuală a lucrurilor. Doar comunitatea de pe *Digului* numără pe puțin 800 de suflete. Rafael¹, liderul neoficial al comunității, ne spunea la un moment că ar exista chiar aproximativ 2 000 de suflete în comunitate. La această populație se adaugă cea de corturari de pe *Dealul Bemilor*, cei de la *Stadion*, plus populația romă care este răspândită pe la marginea orașului în blocurile aflate într-o stare extrem de proastă și care trăiesc la fel ca și cei din comunitatea de pe *Digului*, „de pe o zi pe alta”. Am avut ocazia să intru în contact în primii doi ani ai cercetării, cu toate aceste

1 Am utilizat pe întreg parcursul textului numele reale ale oamenilor din comunitate și doar acolo unde am considerat necesar – din motive obiective – am utilizat inițialele.

comunități (2004, 2005). Însă, comunitatea supusă analizei și despre care am ales să vorbesc – cea de pe DIGULUI –, dat fiind faptul că între ei am petrecut cel mai mult timp și am revenit constant de-a lungul anilor, numără aproximativ 800 de suflete, localizate pe două străzi, *Digului și Muzicanților*, la care se adaugă câteva gospodării din zonă, situate pe strada *Plantelor*. De altfel, *străzi* constituie, cred eu, o denumire pretențioasă, din moment ce cel mai potrivit termen ar fi cel de ulițe – acestea nefiind asfaltate, canalizate sau racordate la rețeaua de gaz. Singurul element ce ar putea să pledeze pentru numirea lor drept „străzi” ar fi electricitatea – unicul argument pentru a accepta această denumire.

Strada Digului are o lungime de aproximativ 250 de m și pe ea, și-au construit locuințe ce aduc mai mult sau mai puțin a case, o populație de 615 persoane. Muzicanților are o lungime de 150 de m și o populație de 80 de persoane. La această populație se adaugă, după cum am precizat, 100 de persoane ce locuiesc în împrejurimi, pe strada Plantelor și care se consideră, la rândul lor, ca făcând parte din populația „cartierului” sau „țigăniei”, așa cum adesea declară atunci când vorbesc cu tine.

Ambele străzi, atât Digului cât și Muzicanților, aduc mai degrabă cu ulițele de la sat și mai puțin cu străzile din spațiile urbane. Neasfaltate, cu șanțuri pe mijlocul lor, așa arată aceste „străzi”. Șanțurile, după cum ne povestește Rafa, liderul comunității, sunt săpate de către oamenii de pe „Digului”. Ele funcționează pe post de canalizare. Iarna oferă prilej de bucurie copiilor ce se dau pe „patinuarul” proaspăt înghețat, în timp ce vara reprezintă un izvor de diverse mirosuri care mai de care mai greu de suportat – dar cu care, se pare, cei ai locului au trebuit să se obișnuiască. „Străzi” care datorită șanțurilor pe care le au în dotare reprezintă pe tot parcursul anului, adevărate focare de infecție. Există și promisiuni de asfaltare și acestea se reînnoiesc cu ocazia fiecărui alegeri locale, după care se pierd cu aceeași ușurință cu care au fost rostite.

Pe partea dinspre Dealul Bemilor, pe drumul înspre fabrica de ceaiuri Fares, trece un râu care constituie, practic, granița între comunitate și pământurile de la marginea orașului. Acesta este plin de gunoaie și resturi cărora nu le găsesc o altă întrebuintare, pe care atât populația din cartier, cât și cea din oraș, le aruncă în el. Râul este extrem de murdar și, deși nu te-ai aștepta – orice normă de igienă elementară ar interzice acest lucru!!! – apa din el este adesea utilizată de către membrii comunității pentru îmbăiere, spălatul hainelor, spălatul veselelor, etc., fapt care explică pe de-o parte și numărul destul de ridicat de îmbolnăviri din cadrul comunității cu boli ce au drept primă sursă această apă – TBC, hepatită.

Pe ulița strâmtă – jumătate din cea principală – un domn ne întâmpină cu o găleată în mână. Șade în poartă. *Ați ajuns și pe la noi?* Recunoaștem în personaj pe unul dintre muzicanții de la petrecere. Ne oprim și întreținem o conversație uzuală: ce mai facem? cum e? După o scurtă conversație, pleacă; aproape instantaneu apare soția care ne preia – au o căsuță vopsită în verde deschis ca multe altele din comunitate, jumătate albastru închis (Digului 40) – iar interviul se pornește instant. Femeia, pe nume Ana – cum aflăm mai târziu – e o povestitoare înnăscută. O oră povestim, în timp ce ea se sprijină de zidul casei. Aflăm că ea s-a luat cu bărbatu’ ce e muzicant de la 17 ani, că are 4 copii. După cei 4 a suferit o operație iar mai apoi nu a mai putut avea copii. Ne spune despre nepoții săi, fiind deosebit de centrată pe boala nepotului mai mare de la fiică (are 3 băieți și o fată) ce *are hepatită B cronică*. E extrem de nemulțumită de medicii care nu au depistat boala în faza în care se puteau face mai multe. Ne-a spus că a ajuns la Timișoara cu el și că acolo medicii s-au purtat mai bine. Susține că boala e din cauza *condițiilor de trai, a râului murdar în care oamenii își aruncă toate treburile dar în același timp în care fac baie copiii și unde se și joacă*. (Note de teren, H.I.august, 2005)

Populația din „cartier” este o populație de romi non-tradiționali, băieși ai căror înaintași erau cărămidari, diferiți de populația romă tradițională din zonă, numiți, la rândul lor, *corturari*. Aceștia din urmă încă își păstrează portul, vorbesc limba romani – „țigănește”, cum spun ei – și a căror prezență este semnalată pe teritoriul respectiv încă de prin secolul al XIX-lea, moment la care, încă, pe teritoriul menționat (Muzicanților și Digului) locuiau și români (vezi Magyari-Vincze 2006).

Amintiri din acele timpuri apar aproape în fiecare istorie de viață înregistrată în această comunitate:

Noi vara lucram la cărămidă, iarna cumpăram cucuruz, luam grâu, tăiam câte un porc, și apăi trăiai. Tata meu nu stăte acasă, mere cu zidarii și făce căși. Tata meu lucra până îngheța, cum e iarnă acum, el nu era acasă, la lucru era. Numa când era frig de îngheța mortarul, el atunci nu mai lucra...Mere la lucru și noi avem bani

totă iarna. Nu știam ce-i aia să merem să cerșim...Erau oameni care cerșeau, da noi, nu...!!! O fost la care le-o plăcut munca și o muncit, da la alții nu! Alții mai furau, mai mereu în pădure, mai făceau lemne. Iarna căram lemne cu săniile, nu cumpăra nimeni... Mereu cu spatele și făceai din două lemne o sanie de aia și puneai pe spate, mai vindeai și aveai și în casă...mai vindeai la oamenii aștia de pe altă stradă care erau mai...erau români. În partea cealaltă erau și români și țigani. Pe timpurile alea erau și români și țigani. Câștigau și ei o pită, ceva. Veneau din pădure cu o sanie de lemne, cumpărau făină de aia, n-avem sită ca acum, avem o strecurătoare din aia pentru supă și-l cernem și facem mălai...și așa o mâncam ca Paștile...Pe pită...și o mâncam și cu ciorbă de cartofi...și era pe timpuri așa rotă de cafea și facem câte un laboș și mâncam cu pită neagră de ne scârțiau dinții!!!! Numa nisipul din mălaiul și pita aia...Băgam făină și cu apă și o punem pe sobă și să facă și o mâncam. Greu, foarte greu o fost viața mea! Da la spitale nu merem! Io până n-am avut 30 și ceva de ani io n-am știut ce-i aia spital! (Femeie, 74 ani, noiembrie 2005, Digului)

Cele 800 de suflete sunt grupate în aproximativ 180 de familii ce locuiesc în 125 de case. Spun aceasta, din nou, cu o oarecare rețineră, din moment ce multe dintre așa-zisele „case” adesea aduc mai mult a șoproane pentru animale, fiind construite din câteva scânduri bătute laolaltă și acoperite cu nailon sau cartoane, printre care vântul se vede „îndreptățit” să circule nestingherit. Majoritatea au maxim două camere – din care una, invariabil, este utilizată pe post de bucătărie – și sunt locuite în medie de către 6 sau 7 persoane. Este extrem de greu de spus sau de stabilit unde anume se termină o casă sau o gospodărie, toate fiind adesea îngrămădite, numărul lor înmulțindu-se pe parcurs, de fiecare dată când unul dintre membrii familie se căsătorește și-și improvizează la rândul său, pe „spațiul curții”, o locuință.

Noi vrem acum să zugrăvim, tot mereu zugrăvim pentru ăsta mic...Îi mică camera da o zugrăvim...Am fost și pe la primar... că am dosar de locuință la el, că ne-o cununat primarul și mi-o promis că ne dă locuință. Da, da trebe să avem o sumă mare în bancă, peste 100 de milioane. Da de unde?! că noi ne-am făcut toate singuri că n-am avut nici din partea lui, nici din partea mea și tot am așteptat să ne dea primarul!!! E bine și aici nu pot să zic că...unde locuiește mama plouă, nu știu dacă ați ajuns și pe acolo, înspre stadion, jos înspre gară; și acolo tot niște țigani stă, și acolo, o grămadă. Și acolo unde stă ea o fost stadion de ăsta de fotbal și nu o mai fost folosit atâta amar de vreme și unde i-o băgat primarul acolo, pe ei, acolo îi distrus. Încă acolo am stat, da pentru că ăsta mic se tot îmbolnăvea am venit aici. Și nu pot să zic că-i bine...am uși, închid ușa, plec când vreau. Nu mă deranjează nimenea. Da amu no, că-s mulți copii, au copii toți frații lui și io îs străină față de ei, îs numa frați; toți au câte doi copii! De la ăla doi, de la ălălalt doi, no, îs o grămadă! Și mai îi gălăgie îi mai ca la o grădiniță. Mai vrem să vorbim noi oamenii aștia mari nu putem să vorbim de copii. (Femeie, 25 ani, căsătorită, august 2005)

Aproximativ 50% din populație este reprezentată de copii sub 14 ani, iar 85% dintre cei având vârsta necesară pentru școlarizare sunt înscriși într-o formă sau alta de învățământ. Din totalul populației, 15% dețin card de identitate/buletin iar 2% nu au nici măcar certificat de naștere (Magyari-Vincze 2006: 84–85). Dintre cei apti de muncă, doar câțiva sunt angajați cu carte de muncă, la „Gunoaie” (Salubrizare), la gaterul de lemne aflat într-un sat situat la 15 km de Oraștie, Sibiușel – la fabrica de ceaiuri Fares – unde preponderent, lucrează populație de gen feminin sau la o fabrică de cărămidă din Pricaz – sat aflat în vecinătatea orașului Oraștie. În rest, întreaga populație de pe Digului este inactivă pe piața muncii – cel puțin la nivel formal, oficial. În realitate, majoritatea dintre ei, bărbați, femei și chiar copiii de la o anumită vârstă, muncesc la negru, fie cu ziua, fie pe o perioadă nelimitată de timp, în diferitele locuri unde își găsesc de lucru. Este evident că această muncă, pe care ei o exercită, este o muncă extrem de grea – în construcții, spre exemplu – sau pe alte poziții, care în mod normal sunt aproape de neconceput a fi ocupate de către indivizii care aparțin de *mainstream*-ul populației. De altfel, utilizarea lor în „a face curat” în oraș, poartă numele mai nou de „ore de muncă depuse în folosul comunității”, ore pe care sunt obligați să le efectueze toți cei care beneficiază de ajutorul social de la stat – iar aici trebuie avut în vedere faptul că, în această comunitate doar 7% din totalul comunității mature beneficiază de pensie, iar de salariu abia 10% din totalul populației active. Astfel, această activitate nu a făcut decât

să ofere oficialilor pretextul de a-i utiliza, pe o mare parte dintre aceștia, inclusiv la munca în propriile gospodării sau „afaceri” și totodată să accentueze la nivelul discursului populației majoritare, faptul că doar romii profită de acest tip de servicii de la stat. Spun acest lucru deoarece, în ciuda faptului că în actele primăriei apar și indivizi de altă etnie care „se bucură de acest privilegiu”, aceștia nu sunt văzuți la asemenea munci, fapt care amplifică sentimentul romilor că ar fi nedreptățiți în raport cu ceilalți, lucru pe care nu omit a-l spune cu fiecare ocazie. I-am însoțit în câteva ocazii la aceste ore de muncă în folosul comunității și pot susține că cele spuse de către ei au acoperire – printre cei care munceau, aflându-se doar membri din comunitate.

Repere teoretice

Scurt istoric al „problemei romilor” pe teritoriul românesc

„**țigan**...Membru al unei rase nomade (ei înșiși numindu-se romi), de origine hindusă, care a apărut pentru prima dată în Anglia în secolul al XVI-lea și despre care s-a crezut că provine din Egipt. Aceștia au pielea de culoare roșcat-închis și părul negru. Își câștigă existența din confecționarea de coșuri, din geambașie, din ghicit etc. Și de obicei trezesc suspiciune datorită vieții nomade și obiceiurilor lor. Limba lor (zisă romani) este un dialect hindus, foarte stâlcit, cu un număr foarte mare de cuvinte provenind din diferite limbi europene.” (*The Oxford English Dictionary apud. Fraser 2008: 8*)

Dacă parcurgem literatura existentă până la această oră cu privire la istoria romilor nu putem să nu remarcăm o constantă ce derivă din scrierile dedicate acestui subiect: faptul că, indiferent de istoria problematicii lor într-un spațiu sau altul, într-o perioadă sau alta de timp, aceștia au fost supuși unui fenomen de excludere, marginalizare. Aceasta, consider eu, ar fi singura constantă regăsită la nivelul întregii populații de romi, indiferent de teritoriul pe care s-au aflat la un moment sau altul. Construcția identității lor ca și grup etnic se află în strânsă legătură cu acest fenomen, de care nu ar trebui să se facă abstracție în nicio analiză care îi are drept subiecți. În rest însă, trebuie să realizăm că atunci când vorbim despre romi, vorbim despre un anumit grup de romi – cel pe care îl studiem sau l-am studiat – și trebuie să fim conștienți de existența unei extrem de mari diversități la nivelul acestui grup. În cazul unui grup dezrădăcinat precum cel al romilor, un grup ce ducea până nu demult o existență mobilă, „definiții” precum cea citată la începutul capitolului pare oarecum naivă și desprinsă de realitate și viața cotidiană. În fond, ceea ce caracterizează construcția identitară a oricărui grup de etnici romi este instabilitatea unui astfel de proces Fraser 2008: 54).

Acum, cu privire la istoria romilor de pe teritoriul românesc, există anumite dezacorduri cu referire la momentul/contextul în care ei au ajuns pe aceste meleaguri. Există autori care susțin că romii ar fi ajuns în Valahia în secolul al XII-lea, cum că ar fi fost chiar anteriori creării Valahiei (proces care a avut loc în secolul al XIV-lea). De aici, s-ar părea că, au înaintat spre Moldova (Crowe 2007: 107–108). Prima mențiune scrisă cu referire la romii de pe teritoriul românesc, apare în contextul în care se menționează într-un document scris la o mănăstire, că la 3 octombrie 1385, 40 de familii rome au fost „dăruite” Mănăstirii Sf. Antoniu la Vodița. Aceste practici aveau o largă răspândire, căci aflăm din documente și faptul că Mircea cel Bătrân ar fi dăruit, în anul 1388, Mănăstirii Cozia 300 de familii de romi, familii care să fie utilizate drept robi pe lângă mănăstire (Crowe 2007: 108).

Romii ajung în secolul al XV-lea să umple un „vid” din structura socială, ocupând „nișa dintre țăran și stăpân, fiind apreciați ca meșteșugari specializați în lucrări de fierărie, lăcătușerie, producerea obiectelor din cositor și altele” (Fraser 2008: 70). Ei se situau la baza piramidei sociale și constituiau ceea ce s-ar putea traduce în termenii de stratificare modernă, „clasa muncitoare” a României (Crowe 2007: 108). De-a lungul timpului, romii de pe teritoriul românesc au fost clasificați după cum urmează: *țigani domnești* și *cei mănăstirești sau cei boierești*. Țigani care plăteau bir statului erau clasificați după cum urmează: *țigani lingurari* (făceau ustensile din lemn), *țigani ursari* (care erau fierari pe lângă că se îndeletniceau cu dresatul urșilor), *țigani aurari sau rudari* (ce erau folosiți în mine și la spălătul aurului) și *țigani lăieși* (membri ai unei cete) ce nu aveau o anumită ocupație, având libertate de mișcare în interiorul principatelor. Adevărații robi erau *țigani vătrași* ce se aflau în proprietate particulară, fiind folosiți în casă, drept servitori, bucătari etc. (Fraser 2008: 239–240).

Ajungând să reprezinte o valoare extrem de importantă pentru boieri, aceștia împreună cu biserica sunt cei care îi transformă în robi pentru a putea avea asupra lor control și a-i supraveghea îndeaproape. În urma acestui proces, romii care nu aveau stăpân ajung să fie declarați proprietatea statului. Această categorie de „țigani ai statului” sunt cei care ajung să se bucure de cea mai mare libertate, nefiind obligați să stea legați de un anume loc. Ceilalți în schimb, care ajung să fie în stăpânirea boierilor și a mănăstirilor, sunt categoria căreia i s-au suprimat în timp toate drepturile – ei au fost tratați asemeni robilor, putând fi vânduți, schimbați sau cedați. Copiii lor deveneau la rândul lor, robi. Oricine îndrăzne să se căsătorească cu un rom „...devenea la rândul-i rob. Abia anul 1856 le va aduce romilor, în Moldova și Muntenia, libertatea deplină (Fraser 2008: 70).

Codurile juridice cu privire la romi erau destul de aspre, în ciuda faptului că mai nou, există tendința printre unii cercetători să le „înmoaie” semnificațiile, atunci când le analizează. Astfel, la sfârșitul secolului al XV-lea, orice non-rom care lăsa o femeie romă însărcinată și alegea să se căsătorească cu ea, trebuia să devină la rândul său, rob. Stăpânii puteau să-i omoare pe robi fără să suporte la rândul lor vreă consecință vis-a-vis de actul săvârșit iar orice greșeală era pedepsită cu asprime. Dacă un rom fura o găină sau o gâscă, era iertat, însă dacă hoția lui era „mai de valoare” atunci el putea fi pedepsit după bunul plac al stăpânilor. Acei romi care întrețineau relații sexuale cu „doamnele”, dacă erau prinși erau condamnați să ardă de viu de rug. Robii domnești care mânuiau caleștile doamnelor aristocrate erau adesea castrați, ca măsură preventivă împotriva unui posibil viol. Mai mult, datorită faptului că erau destul de valoroși pentru economia stăpânilor, se dezvoltă și practici de „răpire” a robilor, adăugându-se existenței lor și acest factor de risc (Crowe 2007: 109–110). (Adesea, în desfășurarea acestor răpiri, cădeau victime și erau răniți sau omorâți.)

M. Kogălniceanu este cel care a estimat, la 1891, că în Țara Românească și în Moldova, existau la acea oră aproximativ 200 000 de romi, cei care se aflau în proprietate particulară, adică în jur de 35 000 de familii, reprezentând majoritatea. Tot el este cel care a organizat campania de dezrobire a romilor. Cu privire la dezrobirea romilor, putem spune că primul pas semnificativ a fost făcut de către Alexandru Ghica, Principele Țării Românești, în anul 1837 când eliberează 4 000 de familii de țigani domnești, pe care îi instalează în sate, cerându-le boierilor să le dea proaspeților eliberați, de lucru în agricultură. După exemplul Țării Românești, urmează Moldova, care în anul 1842 -1844 eliberează țiganii domnești și mai apoi, pe cei mănăstirești. În ceea ce privește Transilvania, o dată cu abolirea iobăgiei în 1848, romii vor beneficia și ei de pe urma acestor evenimente, primind o mult mai mare libertate de mișcare. În anul 1851 încă, găsim în Moldova, precizarea că la licitația proprietăților lui Alecu Sturdza, fost ministru de finanțe, au fost scoși și 349 de „robi țigani”. Abia în anul 1855 Grigore Ghica, Principele Moldovei, va începe să facă presiuni și va reuși să pună capăt acestei practici cu ființe viu. Astfel, despăgubirea ce urma a fi primită de către boieri pentru țiganii lingurari și cei vătrași era de opt ducați iar pentru cei lăieși, de patru ducați. În ceea ce-i privește pe infirmi și sugari, aceștia nu urmau a fi răscumpărați cu nicio sumă. După Moldova, Țara Românească îi va urma exemplul la câteva săptămâni. Anul 1864 înseamnă însă, libertatea juridică totală pentru romii de pe teritoriul românesc, ca urmare a elaborării noii constituții pentru principatele unite care vor deveni România (Fraser 2008: 239 –242).

Probabil perioada de referință pentru romii de pe teritoriul românesc a reprezentat-o cea de după 1933, când Constituția României garanta drepturi egale pentru toate minoritățile, fapt de pe urma căruia, romii au fost printre primii ce au avut de câștigat. Această perioadă nu va dura prea mult și odată cu instaurarea regimului comunist, va debuta o altă „filă de istorie tulbură” a acestui grup. Prin anii `70 guvernul începe o politică de sedentarizare forțată a acestora. Astfel, în anul 1976, autoritățile au creat o *Comisie de Demografie* care, la rândul ei, a format comitete locale pentru studiul problemei integrării romilor. Comitetele erau alcătuite din educatori, oficiali, reprezentanți ai P.C.R. și poliție. Acestea aveau în vedere prin activitatea lor, în primul și în primul rând, statisticile pe populația de etnie romă. Unul dintre rezultatele acestei comisii se conturează în anul 1983, când se înaintează un raport asupra integrării romilor, raport prin care se încerca o sedentarizare a romilor nomazi sau cei seminomazi. Astfel, în județele în care existau mai mulți romi, aceștia primeau pământ și erau ajutați să-și construiască case. Apoi mai erau prevăzute o serie întreagă de măsuri menite să încurajeze acest proces de sedentarizare: încurajarea copiilor romi să meargă la școală, angajarea în fabrici a celor care aveau vârsta legală pentru a munci (deși pe poziții net inferioare sau în sectoarele cu gradul cel mai mare de risc) etc. Rezultatele acestui program nu întârzie să apară, mulți dintre romi lăsându-și deoparte stilul lor de viață, adoptând activități „spre beneficiul întregii societăți” (Crowe 2007: 127–141).

Peste acest program de sedentarizare a etnicilor romi, au venit evenimentele din 1989 – moment care a însemnat noi transformări, la toate nivelele (social, cultural, politic) și schimbări în fața cărora, etnicii romi au fost nevoiți să-și dezvolte un întreg nou sistem de strategii de viață.

Cadrul teoretic

O analiză ce are în vedere strategiile de supraviețuire adoptate de un anumit grup, va pleca în constituirea unui cadru teoretic menit să completeze o astfel de cercetare, de la conceptul de *habitus* așa cum îl regăsim în teoria lui Pierre Bourdieu și va analiza pe rând problematicile asociate/aferente acestui concept: precum educația, capitalul social, excluziunea vs. incluziunea, condițiile structurale din societate. Habitusul, mai precis, acel *sistem durabil* de credințe și *dispoziții* transpus la nivelul dorințelor, schemelor de percepție, gândurilor și *acțiunilor*, dezvoltat ca răspuns la condițiile determinante – precum clasa, familia, educația – și condițiile externe individului cu care se intersectează toate acestea, poate constitui un bun punct de plecare într-o analiză a acestor strategii de supraviețuire. El oferă individului, din perspectiva lui Bourdieu, acele dispoziții necesare care îl ghidează pe acesta, fără a putea fi în totalitate vreodată reducibile la prescripții și norme. Pe parcursul acestui traseu existențial, habitusul este în mod constant remodelat de către schimbările ce au loc și traseele anterioare ale indivizilor. El mediază între structurile „obiective” ale relațiilor sociale și structurile „obiective” de comportament ale indivizilor (Bourdieu 1977).

O astfel de perspectivă, asupra studiului strategiilor de supraviețuire a oamenilor din comunitate, are de-a face cu recunoașterea faptului că o cercetare a unui anumit mod de trai nu se poate efectua izolat de contextul particular în care acesta ia naștere. Strategiile de supraviețuire pe care o anumită comunitate le adoptă se află într-o corelație directă și puternică cu contextul în care acest grup trăiește. Ele nu se dezvoltă izolat și nici doar ca un rezultat unic și direct al acestui context. Există o interdeterminare/intercondiționare între elementele mai sus menționate, pe de-o parte, și indivizii care adoptă aceste strategii, pe de altă parte.

Pornind de la această premisă, primul concept care trebuie avut în vedere atunci când efectuăm o analiză de acest tip este cel de *capital social*. Capitalul social constă în resursele obținute în baza calității de membru al unei anumite rețele, grup, etc.; el fiind agregatul, „lipiciul” care leagă potențialele relații de relațiile efectiv existente ce au luat naștere ca rezultat al recunoașterii anumitor legături între actorii sociali supuși analizei (Bourdieu 1985). Capitalul social, fiind practic cel mai puțin tangibil dintre toate formele de capital, se află în strânsă legătură cu rețelele de cunoscuți, rudenie, asociați. Volumul său se află în corelație directă cu volumul de capital (economic, cultural sau simbolic) pe care acești agenți, cu care se află în relație individul, îl dețin (Bourdieu 1985: 250). Capitalul social reprezintă, practic, un instrument pentru oricare individ; un anumit tip de resurse care facilitează accesul unui individ la o poziție superioară în raport cu alții, într-o anumită situație. Toate relațiile sociale facilitează forme de obținere, dezvoltare a unei forme sau alta de capital social. Adesea, capitalul social poate fi „tradus” prin *rețelele* în care un individ este inclus/integrat: cea a familiei, cea a prietenilor, cunoscuților etc. O varietate de resurse se pot constitui pentru indivizi, diverse forme de capital social. Toate acestea pot exercita asupra individului schimbări de fapt, determinând statutul său într-o anumită comunitate, într-un anumit grup dar și relațiile sale în afara grupului de proveniență. La rândul lui, la fel precum celelalte forme de capital, capitalul social este valorificat contextual – într-un anumit context poate să capete o importanță, în timp ce același capital într-o altă situație poate să nu prezinte nicio valoare sau din contră, să capete valențe negative. Obligațiile, expectanțele, normele etc., toate acestea constituie forme de capital social. Când o normă socială există, ea poate constitui o puternică sau uneori, o mai slabă formă de capital social. Totodată, ea poate avea și forme negative, atunci când se constituie sub forma unor constrângeri sociale (acest fapt fiind întâlnit în cazul societăților cu norme extrem de stricte) (Coleman 1988). Toate aceste particularități ale capitalului social, se leagă implicit de o formă sau alta de existență a indivizilor din comunitatea studiată. Mai mult, capitalul social se conturează a fi o resursă pentru educația copiilor, o resursă uneori la fel de importantă, precum capitalul financiar sau cultural al familiei.

De importanța acestui tip de capital nu se poate face abstracție în nicio analiză ce are în vedere o comunitate de tipul comunității în care mi-am desfășurat cercetarea. Ceea ce știm fără îndoială, din studiile de sociologie a educației din ultimii ani, este faptul că se confirmă corelația puternică dintre calificările obținute în sistemul formal de educație, resursele culturale și capitalul social al indivizilor (Coleman 1988). Aceste calificări, în contextul societății actuale, sunt necesare unui proces ce vizează incluziunea socială a minorității române. Pornind de la premisa că în societatea postindustrială, „*Diferențele de status și venituri sunt bazate pe competențe tehnice și de educație superioară (...)*” (Breen–Goldthorpe 1997) putem afirma că în acest context, populația de etnie romă are un acces limitat pe piața forței de muncă, la ceea ce am putea numi o poziție echitabilă, precum cea dată de educația superioară și, implicit acest lucru se răsfrânge și asupra accesului la viața socială. Aceasta se datorează pe de-o parte, „startului pierdut” în ceea ce privește această competiție, (a se avea în vedere statutul acestei etnii până la începutul secolului al XX –lea) datorită pozițiilor marginale ocupate, dar și datorită numărului extrem de scăzut al copiilor de etnie romă

ce ajung să urmeze studii superioare. Abandonul școlar în rândul etnicilor romi are loc preponderent pe parcursul ciclului primar și gimnazial, mai ales în cazul celor proveniți din mediul rural, unde continuarea studiilor ar necesita deplasarea într-o altă localitate, ca și condiție de bază pentru accesul la educație. Acest ultim fapt implică, din nou, o serie de alți factori, dar totodată și accesarea unor rețele sociale pe care, cel mai adesea, etnicii romi nu le dețin. Există o serie de programe care încurajează și susțin educația etnicilor romi însă, ele vizează, cel mai adesea, abia ciclul liceal și superior.² În contextul în care: studiile demonstrează că există o corelație pozitivă între capitalul cultural al individului și lungimea traseului educațional (Laureau 1987: 73–85), că procesele educaționale contribuie la (re)producerea socială; că pozițiile de clasă și clasele sociale se transformă într-o formă de capital cultural sau social, odată ce individul este antrenat într-un sistem de învățământ, ipoteza mea susține importanța identificării contribuției pe care și aceste două tipuri de capital o au în dezvoltarea și adoptarea unui anumit mod de trai și a anumitor strategii de supraviețuire la contextul dat. În ceea ce privește cazul României, s-a constatat că există o legătură directă între educație și nivelul de trai – aproximativ 90% dintre copiii ce nu sunt încadrați într-o formă sau alta de învățământ, provin din familii extrem de sărace (Ionescu–Cace 2006b). În termeni relativi, această sărăcie s-ar putea traduce prin deprivare relativă multiplă: materială, socială, culturală, politică etc. De acest acces restrâns la educație se leagă implicit și accentuarea sărăciei din rândurile comunităților de romi, iar acest fapt este determinat de o reacție în lanț. Astfel, neavând educație/un anumit grad de informare, mulți dintre romi nu dețin acte de identitate, calificări care să fie cerute pe piața muncii, perpetuând totodată un model al generațiilor anterioare. În același timp, un nivel de educației scăzut îi face pe aceștia să îngroașe rândurile șomerilor – și nu mă refer aici la simplii șomeri (mai precis la starea în care, într-o societate modernă, este destul de probabil ca pe parcursul vieții profesionale, să se găsească oricare dintre membrii acestei societăți) ci, la o categorie anume, mai precis la șomerii pe termen lung. Statisticile din anul 2002, pe un eșantion de populație romă, arată că mai bine de 50% dintre aceștia se găsesc în situația de a fi șomeri pe termen lung – adică, pe o perioadă ce depășește 27 de luni (Ionescu–Cace 2006a: 23–30).

Un alt aspect ce poate să se afirme ca un amănunt demn de luat în considerare într-o analiză ce are în vedere strategiile de supraviețuire într-o comunitate de romi, este cel de *excluziune socială*. Atunci când avem în vedere excluziunea socială, ne referim la aceasta ca la un proces multi-dimensionat, distingând clar între excluziunea socială și cea economică. Mai precis, atunci când discutăm despre *excluderea la nivel economic* a anumitor indivizi/grupuri, atunci ne referim la un slab acces (sau lipsa) de acces la locuri de muncă, venituri, beneficii, resurse materiale. În general, vorbim aici de resursele ce sunt necesare pentru o funcționare normală în societate. Atunci când discutăm despre *excluderea la nivel social*, atunci ne referim în general la distanța socială dintre anumite grupuri (și până la segregare rezidențială), la includerea doar în anumite rețele sociale, la rata de căsătorii dintre grupuri, la nivelul/rata de interacțiune socială între grupurile sociale avute în vedere și organizațiile sociale (Ladányi–Szelényi 2006: 11–12). Atunci când se vorbește despre excluderea economică, putem spune că în societățile moderne acest tip de excludere reprezintă forma dominantă. În ceea ce privește excluderea socială, aici lucrurile stau puțin mai nuanțat – există grupuri care pot avea un status economic foarte bun/mare și cu toate acestea, ele să fie excluse din viața socială de către „mainstream” (Ladányi–Szelényi *op. cit.*: 11). În aceste condiții începem să discutăm despre o discriminare vizibilă și de netăgăduit la adresa unui anumit grup social.

S-a discutat totodată despre faptul că cele *două dimensiuni ale excluderii* – atât cea economică cât și cea socială – sunt relativ independente, dar acest fapt neînsemnând că un grup nu poate *experimenta simultan*, atât un tip cât și celălalt de excludere socială (Ladányi–Szelényi *op. cit.*: 10). În cazul comunității de pe Digului, pe care am analizat-o, putem spune că este vorba despre un dublu proces de excludere, fapt care accentuează nevoia de a dezvolta anumite tipuri de strategii menite să le asigure membrilor comunității, traiul zilnic. Odată, pe de-o parte, datorită unei istorii particulare, ei sunt subiecții unei *excluziuni la nivel social* – segregarea rezidențială este poate primul indicator menit să susțină această ipoteză. Membrii acestui grup trăiesc separat de restul comunității urbane și socializează, în general, doar în grupul de rezidență. Este deja cunoscut faptul, de la studiile lui Georg Simmel, că relațiile sociale și spațiul se influențează reciproc, spațiul creând efecte asupra relațiilor sociale și invers. În acest context, fiecare societate își creează narrative ale spațiului, excluzând sau incluzând pe alții în ele. Astfel, prin procesele de izolare rezidențială scazi șansele ca un anumit grup să aibă accesul la anumite resurse. În condiții de segregare rezidențială, „excluzii” nu vor avea șansa de a-și dezvolta rețele, și implicit un capital social, în cazul acestei

2 Burse pentru elevii romi, locuri speciale la admiterea în învățământul superior, etc.

comunități, singura sursă de obținere a unui astfel de capital fiind recursul la network-ul/rețeaua de familie și cunoscuți din propriul grup de rezidență. Astfel, prin izolare se produce și reproduce o anumită ordine socială și segregare spațială (Bancroft 2005: 51–58). Din această segregare rezidențială, derivă parțial în lanț, numeroase alte consecințe – arareori un membru din acest grup etnic se va căsători cu un individ din afara grupului de proveniență (și dacă acest lucru se întâmplă, în general, el se întâmplă femeilor, ele fiind cele care reușesc să se căsătorească mai repede cu un membru ce aparține „mainstream”-ului în comparație cu bărbații din comunitate), interacțiunile la nivel social sunt extrem de slabe în afara grupului, existând în general o distanță socială extrem de pronunțată între membrii acestei comunități și cei din grupul majoritar. Peste acest tip de excluziune se suprapune excluziunea de tip economic, care în fond, se accentuează în timp, tocmai datorită tipului precedent de excluziune. Oamenii din comunitate nu au acces sau au unul extrem de restrâns, pe piața forței de muncă. Puțini dintre ei fiind norocoșii deținători ai unui loc de muncă și implicit a unui venit lunar, care să intre constant în casă. Ca urmare a acestui fenomen sunt împinși spre o poziție marginală în societate, neavând niciun tip de beneficiu care ar decurge din prestarea unei munci remunerate oficial (salariu, asigurare de sănătate, drept la pensie sau alt tip de beneficii). Așadar, membrilor acestei comunități le lipsesc în general, aproape orice tip de resurse pentru a putea funcționa în parametrii „normali” în societate. Copiii le lipsesc hainele, condițiile de igienă sunt precare, condițiile de locuire sunt la limita existenței, proiecția asupra unui viitor lipsind aproape cu desăvârșire din mintea oricărui individ, fapt remarcat și la o analiză succintă a materialului de teren. Singurele lor resurse și surse de energie sunt utilizate spre dezvoltarea unor strategii care să le asigure traiul zilnic.

Există mai nou, cercetători care afirmă că, în România, sărăcia populației rome este până la urmă, diferită de cea a populației ne-rome. Acest fapt s-ar explica prin tipul de excluziune la care sunt supuși membrii comunității rome – granițele simbolice dintre ei și „mainstream”, prin imposibilitatea acestora de a accesa anumite rețele sociale, prin discriminarea la nivel instituțional, prin restricționarea treptată de participare activă la economia formală, etc. (Rughiniș– Fleck 2008: 6) – fapte menționate și anterior în lucrarea de față. Tot acest proces de excluziune simbolică/socială și economică din societatea „mainstream” determină, practic, răspunsuri extrem de diverse din partea etnicilor rome – răspunsuri care se conturează sub forme diferite, asemeni contextelor sociale care le-au provocat. Având în vedere o comunitate precum cea supusă analizei noastre, în care doar 7% din totalul comunității mature beneficiază de pensie, iar de salariu abia 10% din totalul populației active, *dezvoltarea unor strategii de supraviețuire devine un răspuns merit să asigure traiul zilnic al membrilor comunității.*

Ceea ce se constituie sub forma unui amănunt deloc de neglijat este faptul că, într-o astfel de comunitate, răspunsurile membrilor ei la procesele de dublă marginalizare sunt extrem de diversificate, ele neconstituind un sistem unitar, nici la nivelul valorilor adoptate (Ladányi–Szelényi *op. cit.*: 2006: 18) și nici la nivelul strategiilor de supraviețuire pe care le dezvoltă. Astfel, în cazul comunității studiate am identificat, inventariat, descris și analizat o serie diversă de strategii de supraviețuire, strategii pe care actorii sociali le dezvoltă ca un răspuns invariabil la condițiile structurale și contextele specifice în care își duc existența. Aceste strategii vor constitui subiectul analizei în cele ce urmează.

Strategii de supraviețuire

■ *Strategie – ansamblul acțiunilor coordonate în vederea atingerii unui scop* (Chihaiă–Cifor 1999: 967).

Strategiile de viață sunt structuri raționale de acțiune, relativ durabile la nivelul agentului care le adoptă (Sandu 2000: 6).

Aflați la limita supraviețuirii, aproape fiecare familie beneficiind de ajutorul social ca primă – și adesea unică – sursă de venit, oamenii din cadrul acestei comunități apelează adesea la *diverse strategii* care au menirea de a le furniza efectiv hrana zilnică, adică *supraviețuirea*. Din această cauză consider că utilizarea termenului de „strategii de supraviețuire” are, în acest caz, o acoperire la nivelul realității, nefiind, din păcate, doar o alăturare metaforică de termeni, cum s-ar putea crede la o primă vedere.

Dumitru Sandu, în articolul menționat (Sandu 2000), surprinde anumite aspecte legate de abordarea strategiilor de supraviețuire ca strategii de viață, furnizând o primă schemă care poate servi unui cadru teoretic de analiză a materialului empiric ce urmează a fi expus. Astfel, citându-l pe Bourdieu, autorul pornește de la premisa conform căreia „strategiile de viață ar fi extrem de diversificate datorită diversității condițiilor de viață și a structurilor de predispoziții de tip habitatus” (Sandu 2000: 8),

identificând trei tipuri mari de strategii de viață, grupându-le în funcție de aspectele asupra cărora se concentrează acestea. Cu alte cuvinte, există strategii de viață centrate pe *natura obiectivelor* urmărite, a *mijloacelor de desfășurare* și a *funcției asociate cu acțiunea de tip strategic* (Sandu 2000: 6–9). Dat fiind faptul că autorul integrează strategiile de supraviețuire celui de-al treilea tip/strategii de viață (centrate pe *funcționalitate*), vom insista asupra acestui aspect. La rândul lor și acestea cunosc mai multe forme – *SV³ de dezvoltare/supraviețuire*, *SV de conversie/menținere a diferitelor forme de capital* și *SV de provocare/răspuns la diferite situații dificile* (Sandu 2000: 8).

În contrast însă cu *SV de dezvoltare*, *SV de supraviețuire* ajung să constituie sursa unor posibile investigații la nivelul socialului, în special în rândul comunităților mai dezavantajate – aflate mai degrabă printre cele excluse din viața socială, în virtutea anumitor considerente (rasă, etnie, gen ș.a.m.d.) decât printre cei majoritari. Aceste investigații sunt menite să reflecte cât mai concret modalitățile prin care diferiți indivizi adoptă structuri raționale de acțiune în vederea obținerii unui venit care să le ofere șansa de a supraviețui de pe o pe alta. În cele ce urmează m-am limitat în a discuta aceste strategii, eliminând în mod conștient și din rațiuni practice – întinderea studiului – celelalte strategii de supraviețuire, care mai degrabă se referă la cazuri particulare (ex. *Caz particular* – a te căsători cu un român, adesea pentru o femeie romă, în această comunitate, înseamnă și „un bilet” de ieșire, o șansă de estompere a diferiților factori care contribuie la marginalizarea, excluderea sa din scena vieții sociale și, implicit, o ocazie de a renunța la a adopta strategii de supraviețuire – adică, prin căsătorie, acestea își mută domiciliul. Din acel moment ele nu mai sunt reperate ca făcând parte din comunitatea de romi „de pe Digului”; la un potențial interviu de angajare ele nu se vor mai lovi de acest aspect imposibil de evitat atâta timp cât locuiesc în acea zonă. Iar lanțul de „topire” a acestor factori poate fi continuat prin exemplificări, însă nu voi insista, deoarece acestea, consider eu, pot constitui materiale excepționale pentru studii complexe de caz, dar la acest moment am fost interesată de o încercare de sintetizare a materialului, lăsând deoparte particularizările).

În aceste condiții, lupta pentru un venit, fie el cât de mic, din disperare sau uneori din dorința unui câștig cât mai rapid obținut, se intersectează adesea cu ilegalitatea – iar strategiile de supraviețuire se dezvoltă cu rapiditate, din necesitatea asigurării hranei zilnice.

Sursele de venit – insuficiente constituie una dintre rațiunile datorită cărora indivizii din comunitate fac apelul adesea la strategii de viață ce se încadrează cel mai adesea *SV de supraviețuire* decât oricăror altor tipuri de strategii de viață. O altă rațiune își are originea în perpetua marginalizare a indivizilor ce fac parte dintr-o comunitate de romi și reproducerea instituționalizată a acestei marginalizări (acest aspect se va discuta în lucrare și la momentul „școlilor speciale”). De aceste acte de marginalizare se lovesc adesea membrii comunității care, practic, primesc un răspuns negativ la majoritatea cererilor de angajare.

Și când mai mergeți să vă angajați cum e?

Speranțe prea puține...Vă dați seama dacă toate firmele bune care o fost la noi în oraș, Vidra o fost pă' primu' loc, cojoace, era firmă de export, UMO – armament, Chimica, deci, cele mai bune firme or decăzut la pământ! Or rămas 50 de șefi și 4, 5 muncitori! Pentru că așe-i programul! Dă lumea afară și șade numa șefii între ei! Unde să mai meri să te angajezi?!

Unii oameni mi-or spus că dacă merg să se angajeze și spun că stau pe Digului nu-i mai angajează...

Da, nu știu cum să vă zic ... nu știu de ce face diferența asta de noi de aici ... de romii de aici! Face reclamă pe radio, haideti și faceți o cerere, salariul îi bun, cred că am peste 10 cereri făcute numai la societăți! Peste 12 cereri și mi-am luat telefon, din sărăcia mea, ca să am telefon, că zăc să nu mă duc la vecini, că lumea îi invidioasă, nu mă duc să spun vecine... Am făcut un efort și l-am luat ca să-l am când trebe să mă sune; să mă sune pă mine personal! Că oricum, când muncesc doi inși sau numa io să muncesc, să schimbă viața automat, un pic, un pic, pentru e un salariu, nu?! Trec două săptămâni, iei un leu, mai trec două săptămâni, mai iei un leu și bonuri și... îi altcumva!

3 Strategie de viață – prescurtare.

V-o sunat vreodată?

Nu!!! Și am zâs și la fata de poartă că și la angajati, că trebe număr de telefon! Și zic, da domnișoară, ăsta ce-i? Poftim, uită! Număr de telefon, scrie-l dumneatale, înregistrează-l aici, bagă-l pe calculator și-ți mai fac încă 10 cereri pentru mine! Păi da ați mai făcut vreo cerere? Oi mamă, da de anu trecut în continuu! În fiecare lună câte două, tri, patru! Și le fac aiurea, așa! Că și acolo, știi cum îi? Ca la loto! Tragi și numărul care pică, îți ie cererea și da, îi bună! Am fost la noi, la forțele de muncă, s-o făcut oferta de locuri de muncă pentru romi, mi-o dat probă de lucru – unde ai lucrat? La Deva am lucrat, la telefoane! Și ce făceai acolo? Păi, ce să fac? Săpam, trăgeam cablu de telefon, făceam la oameni la scară le trăgeam acolo, nișe, legături, în fine, instalam telefoane! Îmi dă probă de lucru niște cabluri și fire să le bag în carcasă de cauciuc cum ar veni... Să vadă dacă stă mâna să... i-am făcut-o! Și absolut nimica! Și cunosc atâtea meserii! Știu multe lucruri să le fac! (Bărbat, Digului, 38 de ani, august, 2005)

Sursele de venit oficiale

Șomajul

Cei care „au norocul” să fi lucrat până la această oră – în general, foști angajați ai întreprinderilor Fares, Chimica, Mecanica sau Vidra – se bucură de privilegiul unei astfel de forme de venit. Acest lucru însă, caracterizează o extrem de mică parte din populație. În afară de cei care au prins încă regimul de dinainte de 1989, arareori găsești oameni din comunitate care să fi lucrat în aceste mari întreprinderi. Șomajul care afectează acest segment de populație este însă ceea ce se numește șomaj pe termen lung – care scade șansele acestora, din start, de a fi angajați la un alt loc de muncă pe termen lung.

Pensia

De aceasta beneficiază cei mai în vârstă, care au muncit majoritatea la una din marile fabrici – Vidra, Chimica, Fares, U.M.O.⁴ Din totalul populației, abia 7% primesc pensie, dar și aceștia beneficiază, în general, doar de o pensie mică deoarece, deși au lucrat 30-35 de ani, au fost pensionați cu anticipație, pe caz de boală, neavând vârsta legală de pensionare. Ei fac parte în general, din rândul populației care, în ciuda faptului că trăiește destul de greu, reușește să aibă un venit constant – ceea ce în această comunitate reprezintă extrem de mult – adică, cel puțin pâinea zilnică asigurată.

Și tăta lumea făcea cărămizi aici?

Făceam cărămidă vara, și lucrau aici în oraș bărbații ...femeile nu lucrau. Până o început **Vidra**, lucrau cu ziua. Bărbații să duceau ca zidari, construiau căși...holongări. Bărbații și femeile mai merem în pădure, ducem lemne cu spatele. Ca să avem cu ce face foc, nu avem atâtea lemne ca acuma...Căram cu spatele, cu cărca, până, vai de capu nost, ca oamenii săraci! Și facem, că așa o fost lumea, săracă. O fost lumea săracă da n-am știut ce-i aia boală. Amu tot mai bolnavi, tot bolnavi, bolnavi. Numa auzi că mă doare asta, mă doare asta. Da pe timpul ăla am mâncat și mălai și pită din aia plină de nisip. Am mâncat-o! Da am fost sănătoși ca piatra, facem răntaș cu o țără de roșii păstă ea cu pită din aia...Da, nu eram bolnavi! Mămăligă, mălai, cu apă și cu sare! Nu erau televizoare și lucruri din astea, o fost lumea săracă și necăjiți și nici nu mere totă lumea la lucru, numa care erau vrednici...Da! Tata meu o lucrat, i-o plăcut să lucre, o fost zidar și la cărămidă, noi n-am răbdat foame, da alții o răbdat foame de le zbură ochii!! (Femeie, 74 de ani, Digului, noiembrie, 2005)

---

4 Uzina Mecanică Orăștie.

Ajutorul social

De acesta se poate beneficia doar în anumite condiții; aproximativ 60% din populație beneficiază de ajutor social/venit minim garantat (Legea 416 pe 2001). La fiecare trei luni se face reevaluarea dosarelor iar pentru acest venit minim garantat, fiecare individ, care beneficiază de el, trebuie să depună 72 de ore de muncă în interes local. Degeaba efectuează doar jumătate din numărul de ore, dacă nu execută întregul număr, ei nu primesc ajutorul social. Acest lucru se întâmplă adesea deoarece, dacă prind diverse alte ocazii să mai facă un ban, merg fără să ezite. În general, în cadrul acestor ore de muncă în folosul comunității, sunt puși „să facă curat în oraș”, ocazie cu care se perpetuează și stereotipiile conform cărora romii sunt meniți să facă curat după noi, după ceilalți. Nu am văzut cât timp am petrecut acolo, oameni de o altă etnie care să fie angajați pentru a face curat sau să fie nevoiți spre a depune acest tip de muncă:

Pentru ajutorul social ce vă pune să munciți?

Măturăm pe străzi, facem curățenie printre blocuri, la sapă pentru oraș, să fie orașul curat!

Mulți oameni să plâng că merg să muncească și o zis că dacă nu-și fac orele nu mai primesc...

Păi, da, corect! Nu știu dacă îi de la guvern dată legea asta da io știu că o mai arătat și pe le televizor, oamenii ...tre să muncim că dacă nu, nu ne dă banu! Deci asta-i legea dată de la guvern! Normal, adevăru așa ar veni – nici pită fără muncă da nici muncă fără pită! (Femeie, 37 de ani, Digului, august 2005).

De aici din casă numai eu lucrez, restul nu lucrează că nu au școală! Ei, săracii, ar lucra, știi?! Au bunăvoință că nu-s handicapați, nu-s orbi, nu-s șchiopi sunt apți de muncă, da n-au loc de muncă și face rău destul... Au ajutoare sociale, apăi tu trăiești cu 1 milion 700⁵?! Apăi ce faci cu 1 700 000?! Că alți oameni au câte 10 000 000 salaru și nu le ajung și ei săracii... Stai că io nu pot să zic că vai de mine, că io sunt bogată sau sunt mai bine ca ei, față de ei sunt că am salar, se cunoaște! Da ei ar lucra săracii, și ele ca mame și ei ca bărbați, mai ales ei ar lucra! Bă, da nu este locuri de muncă pentru oameni necăjiți! Dacă nu ai școală nu te primește! Uite, m-am dus io cu el da nu te primește! Uite, bărbatu-mio se pricepe la orice, m-am dus io cu el, da fără școală nu-l ia! Iară să facă curs de calificare, trebe să scrie, el știe să scrie și să citească, da nu la fel de bine ca mine! Și după dictare, vreau să spun, nu știe! Apăi mă duc io cu el să facă cursul? Vezi cum îi, să te duci să zici la un om, nu știu să scriu, apăi ce zice, nooo...Sau domnule, nu contează să scriu, pe mine învață-mă să fac practic! Da nu este cursuri, uite, nu se fac, că dacă s-ar face cursuri, da nu să face! Ei ar lucra și poate dacă ar avea servicii nu ar mai fi așa de necăjiți, ar avea loc de muncă! Așa-i viața noastră, ce să facem?!... (Femeie, 25 de ani, august 2005)

Salariul

Salariul este obținut într-o extrem de mică proporție, de mai puțin de 10 % dintre membrii comunității – cei care lucrează la Gunoaie – Salubrizare, la gater (în comuna Sibişel aflată la 15 km de Orăștie), la fabrica de ceaiuri Fares. Mai există un număr extrem de restrâns de membri ai comunității care lucrează în diverse alte sectoare private: construcții, fabrica de cărămidă, transport, etc. Chiar și atunci când reușesc să se angajeze, membrii comunității susțin că există adesea o diferențiere de salariu și tratament între ei și ceilalți. Profitând de multe ori de neștiința și neinformarea lor, angajatorii îi țin luni întregi fără a le face cărți de muncă sau, dacă le fac, îi plătesc oricum mai puțin decât o fac cu ceilalți angajați. Adesea „uită” să le ponteze orele suplimentare, „uită” să le acorde orice tip de sporuri sau alte tipuri de drepturi care le-ar reveni în urma muncii pe care o depun.

5 Am utilizat moneda veche dat fiind faptul că cercetarea a fost efectuată în perioada 2004 -2007.

Și nu-l ia dacă nu are școală?

Nu! el o lucrat așa ..el o lucrat la lemn da știi, vezi cum e, o făcut diferență între români și țigani și l-o plătit da l-o plătit ...numa pachetul pă care l-l puneam, îți dai seama, numa pachetu de țigări, 30 000, mâncare, și-i puneam aproape la 100 000 la zi.

Îi plăteau diferit?

Păi da...Normal, de exemplu, lui îi dădeau 2 milioane în mână și la altul îi dădea 5 milioane în mână. Normal că nu-mi convenea! O lună, două, l-am lăsat să meargă da ...dădea bonuri de alea de masă, că acuma se dă la orice firmă, și lui nu-i dădea! Și stătea și ore suplimentare și tot nu-i erau acoperite orele. O fost o fabrică de chinezi ce-o deschis aici în Orăștie și șefii erau români, și știi cum îi români, ca să vezi cât îi de proști, șefii își băteau joc de români, și no, era una afurisită care nu-l pontă; și când ducea la birou fișa lui de ore știe dracu ce făcea aia că nu-i trecea orele normale și chinezii dădea o anumită sumă de bani și el semna cu o anumită sumă de bani da nu-i ieșea banii! Și m-am enervat și îi făceau eu orele și îi ieșea bani și el nu lua!!! L-am lăsat o lună apoi am zis, nu! Și vara lucrează așa, în construcții și câștigă 2 milioane pe săptămână, no ăia-s bani și mă descurc da iarna-i mai greu! Și acuma cum ne-am învățat cu bani mulți, tot câte 6 milioane când merg la serviciu. Nu mai îi banii ăștia! Depinde, la 3, la 4 milioane! Poate se mai mărește acuma, că salaru de bază îi 3 jumate, poate până merg îi 4; și o să am noroc cu bonurile de masă că nouă, aici, ne dă bonuri de masă. Și alea poate mă avantajează! Cu alea să-mi cumpăr mâncare, știi? Nu de cheltuieli de astea...Ne descurcăm, mâncare zilnic avem! Asta-i principalul !! (Femeie, Plantelor, 2 copii, 25 ani, august, 2005)

Acum, în ceea ce-i privește pe cei mai „norocoși” care au avut șansa de a fi angajați și au reușit să-și mențină acel serviciu în ciuda restructurărilor și schimbărilor ce au apărut în timp (căci și aici, atunci când se restructura orice departament, primii dați în șomaj erau adesea romii), putem spune că nici în cazul lor, lucrurile nu sunt chiar atât de simple. Adesea, depun o muncă ce în mod normal nu ar depune-o ceilalți membrii ai societății. Astfel, spre exemplu, în Fabrica de ceaiuri Fares, acei romi, care sunt angajați, lucrează în general sectoarele unde condițiile de muncă sunt mai grele – cum ar fi sectorul în care se împachetează pliculețele de ceai. Iată cum e descrisă povestea unei zile de muncă la Fabrica Fares, de către o femeie din comunitate:

(...) stai la masă și este o mașină ... o colegă bagă materialul de ceai și bagă cu găleata materialul de mentă și este o hârtie care face pliculețe și curge pe bandă și hârtia vine și vine și ceaiul și io la masă, cum vine ceaiul adun pliculețele cu mâna, trebuie să fii foarte iute de mână, și adun câte 20 de pliculețe, cât vine într-o cutie și umplu cutia și pun pe masă și tot așa și fac așa baxuri din alea de fiecare zi....Deci asta-i meseria mea... Altul lucră cu plante mai este și alt lucru, de exemplu aduce mușețel, aduce sunătoare, indiferent de ceai, trebuie să căutăm prin el să nu fie chiștoace de țigări că le aduce, să nu fie cioburi de sticlă sau mizerie! Sunt anumite femei care lucrăm într-o parte, la mașină la adunat de pliculețe, este ceaiul acela, nu știi dacă ați văzut, scai vânăț, cozi de cireșe, alea nu ai cum să le bagi în pliculețe, le bagi în pungi mai mari, coada – șoricelului și astea mai mari, urzică, ceaiurile astea băbești! No, și alea le bagi în pungi mai mari și la bagi într-o cutie. Deci, suntem multe femei care lucrăm și sunt și bărbați! De exemplu, aduce menta, este floarea aia de mentă și aia trebe uscată, după aia tocată și făcută mărunță, mărunță în ceai, ăsta-i lucru de bărbați care lucră în uscător, le pune să usce plantele, le pune pe tăvi, și de acolo când le scoate, la tocat; și acolo unde lucrăm noi în secție este foarte mult praf și o dată pe săptămână ne dă iaurturi, câte zile lucrătoare sunt – 5 zile lucrătoare ne dă 5 iaurturi pentru praf. Asta când lucrăm eu, acuma nu știi că io nu am mai fost că io mă duc numa după bani, n-am mai intrat în secție. Când încep iară serviciul atunci o să văd cum o să fie, da nouă ne dădea iaurt. No, și mască din

aia la nas, că îi ceaiul ăla de tei și apoi de la ăla strănuți!!! Io fiind nouă, la început, n-am știut de ce strănut dintr-o dată... și râdeau femeile de mine!!! Vai, apoi de la ceaiul ăsta de tei! Și un praaaaf de nu te vedeai om cu persoană! Trebuia să faci așa, cu mâna! La ceaiul de tei, și apăi iară este ceaiul ăsta pentru copii, baby – calmul ăla, care-i pentru nou – născuți, aicia se face... normal că nu mă duc și dau banii pe el! Pot să zic că eu automat mă duc și-mi iau din fabrică, acuma pentru 15 000, 10 000 mai fac o cerere?! Mă duc și-l cumpăr din farmacie, numa vreau să spun că putem să... Și tot aici la Plafar este fabrica de... lichior! Apoi în altă parte este de se face siropurile. Am văzut că prin toată țara merge cu mașini, Plafarul ăsta, Phares-ull! Peste tot, nu numai la noi, și pe dincolo, pe la străini, am înțeles că fac export cu ceaiurile și are foarte multe crème. Este farmacie la noi înăuntru, în fabrică, care face medicamente. Deci io nu știu, io n-am fost da știu că este! Și io la secția asta sunt, la ceaiuri! (Femeie, 25 de ani, august 2005)

Nu același lucru se putea spune despre vremurile de dinainte de anul 1989, când majoritatea dintre membrii comunității lucrau în marile fabrici din Orăștie. Fragmentul de interviu ce urmează, exemplifică acest fapt:

(...)No, alții pă la fabrici, după ce s-o început fabricile n-ai mai văzut oameni săracii! Fiecare or avut servicii... care le-o plăcut munca! Uite, acuma, unde? No, du-te și lucră dacă ai unde! N-ai unde să se ducă! La Vidra or lucrat cei mai mulți și la Chimica! La Chimica or lucrat cei mai mulți. Și io am lucrat 24 de ani la Vidra, la blănărie, la piei. S-o lucrat, s-o muncit, da uite, acuma, nu este unde. (Femeie, 74 de ani, Digiului, noiembrie, 2005)

Alocațiile copiilor

O altă sursă de venit oficială este constituită de alocațiile copiilor, ce sunt adesea pomenite în interviuri și discuții. Dat fiind faptul că aproximativ 50% din populația comunității este formată din copii sub 14 ani, această sursă de venit este oarecum „răspândită” printre membrii comunității. Acest capitol constituie totodată și un subiect destul de delicat – adesea, în rândul populației majoritare, ne întâlnim cu replici care aduc în prim plan faptul că „șiganii ăștia se înmulțesc și fac copii doar pentru a lua bani de pe urma lor”. Acum, putem face un calcul: dacă în condițiile în care o pâine este la ora actuală 10 000⁶ lei sau o haină ajunge adesea la un milion de lei cum ar putea acest venit să asigure „bunul trai” al unei familii? Îmi este extrem de greu să cred, oricât aș calcula, că o femeie, indiferent de etnia sa, ar putea să facă un copil doar pentru cei 250 000⁷ alocație a copilului de la stat și, mai mult, chiar să trăiască din ei.

500 000, atâta iau după amândoi copiii și ajutorul un milion 300. Țăsta-i tăt venitu meu! Și-i greu că io de când l-am făcut ajutoru ăsta pot să mă blastăm, că mă aude, că nu l-am luat banu ăsta niciodată întreg în mână, să pot să mă aleg și io cu o trocă să am și io în ce să le fac baie, cu un săpun sau cu o pătură pe pat! Cu o față de perină, cu absolut nimic! Cu absolut nimic și de multe ori îmi vine să plâng de nervi și de ciudă. Uite ca cum îs acuma în situația asta, că nu mă feresc de dumneavoastră, vă spun, că nu am nici pită în casă, nu am nimic, nimic! Da nu mă mai pot duce la ei să mai iau bani, că-s oameni răi, mă înțelegeți și au și pile cu poliția, împinge niște euro, io necăjită, dată de amar, io ce mă duc să-i dau?! (Femeie, 21 de ani, august 2005)

Într-adevăr, după cum am putut observa în comunitate, acești bani nu sunt folosiți pentru a cumpăra rechizite pentru școală copiilor sau alte materiale pentru educație. Ei sunt în schimb una din sursele „oficiale” și relativ sigure (atâta timp cât copilul merge la școală) de venit pentru întreaga familie. Aceste sume, extrem de scăzute, asigură adesea „pâinea casei” (aliment de bază în comunitate) și nimic mai mult. Oricum, am ezitat a prezenta acest tip de venit ca fiind efectiv un venit, dată fiind valoarea extrem de scăzută pe care o are. Evident, mi-am dat seama că a aplica asupra comunității studiate propria mea

6 Preț vechi al pâinii, raportat la perioada cercetării.

7 La fel, monedă veche, sumă acordată pentru copii la acea oră.

grilă de referință e un pericol pe care trebuie adesea să-l depășesc conștient. Așadar, pentru o familie ce se declară încântată și de cei 10 000 de lei vechi pe care adesea îi primesc pentru „un mic serviciu” (a culege un kilogram de plante precum cătina), această sumă ce provine din alocațiile copiilor reprezintă adesea, poate unica sursă de venit care intră constant în casă.

Acest capitol al alocațiilor ce revin fiecărei familii de pe urma copiilor pe care îi au în întreținere se leagă într-o mai mare sau mai mică măsură și de problema educației – arareori un copil, ce nu deține nici măcar minimul de strict necesar, va da rezultate la învățătură sau va fi motivat să depună efortul de a face față cerințelor din sistemul de educație formală. Adesea, ei vor urma școala doar pentru o scurtă perioadă de timp, studiile din ultimii ani arătând că abandonul școlar în rândul etnicilor romi are loc preponderent pe parcursul ciclului primar și gimnazial, după cum am mai menționat.

„Școlile speciale” și educația

O altă problemă pe care o ridică (*interlocutoarea mea*) și o consideră deosebit de intrigantă e cea legată de școală – niciuna dintre fetele ei n-a fost la școală. Terca știe să-și scrie numele și .... Atât. Bătrâna ne face un calcul – ați stat 20 de ani până acum în școală și...ce ați câștigat? Bani din care să trăiți aveți? Vă dă de la școală?! Terca spune că dacă ar avea școală, ce ar merge și ar vinde la casă, ar câștiga mai mult – și din nou se adresează Vioarei că ar putea merge să facă bani. E ciudat sentimentul – căci ajungi în acel moment să-ți ridici și tu semne de întrebare... (Note de teren, H.I., august, 2005)

Un capitol aparte și oarecum extrem de sensibil îl constituie acele „școli speciale” prin intermediul cărora, copiii din comunitate, dacă urmează cursurile respectivei instituții, primesc hrană, îmbrăcăminte dar și mai puțină educație... Cu alte cuvinte, aceste școli funcționează pe vechea schemă a școlilor speciale, reproducând la nivel oficial marginalizarea acestei categorii defavorizate. Copiii înscriși în respectivele școli, supraviețuiesc mult mai ușor: au asigurată hrana, îmbrăcăminte, însă după terminarea claselor obligatorii se trezesc în imposibilitatea de a mai urma un liceu normal fiind direcționați spre școala profesională – aceasta, în cazul în care își mai continuă studiile. Astfel, copiii rămân într-o mare parte fără liceu și ca atare fără vreo șansă de a se angaja pe un post mai bine plătit sau măcar cu oarecare prestigiu social. Părinții optează cel mai adesea pentru aceste școli din necesitatea de a le asigura măcar hrana zilnică copiilor, precum și îmbrăcăminte. În rândul comunității, această practică este extrem de întâlnită. Adesea, în casele oamenilor când întrebi de copii – câți au, câți urmează o formă sau alta de învățământ, în răspunsurile pe care le primești, întâlnești răspunsuri care îți explică cum că, măcar unul dintre copii urmează cursurile unei astfel de școli. La întrebarea dacă copilul are probleme speciale pentru care a fost trimis la o astfel de școală – răspunsul este cel mai adesea „că i s-a făcut un test la școală de către învățătoare și psihologi”, test în urma căruia a fost încadrat într-o astfel de formă de învățământ. Acum, e drept, studiile mele de psihologie sunt departe de a-mi da competența de a mă pronunța în cazul acestor copii, însă adesea am avut surpriza, atât eu cât și colegii mei de teren, să avem de-a face cu copii extrem de inteligenți ce nu prezentau nici cel mai mic semn că ar avea nevoie de o astfel de școală. Este posibil oare ca doar hainele mai puțin bune – „moștenite” de la un frate, văr mai mare – aspectul mai neîngrijit și numărul mare de frați pe care îl „dețin”, camera extrem de mică pe care o împart cu ceilalți membri ai familiei să îi transforme în „candidații perfecți” pentru o astfel de școală?! Adesea, părinții iau de bun acest „calificativ” – din neștiință – tratându-și copiii cu apelativul de „handicapat” – căci, nu-i așa, oamenii „cu carte” i-au spus că copilul este cu „probleme speciale”. Totodată, după ce unul dintre copiii familiei ajunge să fie încadrat într-o astfel de școală, șansele ca un alt membru al aceleiași familii să fie și el dat să urmeze cursurile unei astfel de școli cresc, datorită „avantajelor” pe care familia le poate obține din această situație – copiii primesc hrană cel puțin o dată pe zi și adesea, îmbrăcăminte. Aceste „amănunte” care în mod normal nu ar determina pe niciun părinte să-și dea copilul la o școală specială, din păcate, conving membrii acestei comunități. Un copil sau doi încadrați într-o astfel de formă de învățământ înseamnă cu unul sau doi mai puțin în grija pentru hrana zilnică, îmbrăcăminte. Ceea ce constituie un amănunt de mare importanță este faptul că acestor părinți nu li se explică care este efectul pe termen lung al acestor „beneficii”. Cel mai adesea ei înțeleg acest lucru abia când copilul a urmat deja ciclul gimnazial și dorește să meargă mai departe. Atunci, se trezește în fața situației în care îi este imposibil de a merge mai departe – nivelul la care ajunge un copil într-o astfel de școală nu este suficient pentru a-i permite să-și continue studiile cu studii liceale.

Consider această problemă una dintre cele mai spinoase – și spun acest lucru deoarece, dincolo de faptul că acești copii primesc o educație deficitară, astfel fiindu-le spulberată aproape orice șansă la a-și

depăși mediul de proveniență, perpetuându-se o discriminare tăcută și ascunsă, ei primesc hrană și îmbrăcăminte – fapt ce, până la urmă, devine cel mai important pentru o familie aflată la limita supraviețuirii. Este greu de gândit și imaginat un scenariu în care acestor părinți ar trebui să li se explice de ce ar trebui să-și dea copilul la o școală în care nu primește nimic, în detrimentul unei școli care „oferă atât de mult”...

Alături de aceste surse oficiale, în cadrul comunității apar surse de venit mai puțin oficiale, informale, în contextul cărora consider că se dezvoltă cel mai adesea diversele strategii de supraviețuire – în accepțiunea cât mai fidelă a termenului, așa cum a fost prezentat mai sus. Astfel, strategiile de supraviețuire capătă o altă dimensiune; una ce are cel mai adesea de-a face cu neoficialul și automat, atrăgând după sine, imposibilitatea de a beneficia de anumite drepturi ce derivă din obținerea unui venit oficial, în termenii legali – pensie, asigurare medicală ș.a.m.d.

Sursele de venit informale

Acestea sunt surse de venit care au drept caracteristică în primul și în primul rând, faptul că sunt inconstante – atât ca sumă, cât și ca durată de timp. Cel mai adesea, de acest tip de resurse membrii comunității pot profita de-a lungul verii și toamnei – atunci când vremea le permite și le oferă contextul propice. Iarna în schimb, acest tip de resurse nu mai prezintă o sursă din care să se poată supraviețui – așadar, iarna constituie adevărata piatră de încercare pentru această comunitate. Adunatul de plante, munca la negru în construcții, culesul de plante medicinale, cântatul la nunți – toate acestea sunt surse care pe timpul iernii, devin din ce în ce mai rare.

Și merem la oameni la lucru, când venem de la lucru, apoi când venem acasă, fă de mâncare, spală copiii! Pregătește haine pentru servici, vezi să aibă copiii și pă mâine de mâncare! Pachet pântru servici...le închideam în casă pă amândouă, pă amândouă le închideam în casă, își făceau ceai, cartofi prăjiți ...Și le închideam în casă până de veneam la tri, le găseam în casă dormind. Tată-so când vene de la lucru, zbiera pă ele, le bătea (...) Până la urmă am rămas așe, pă banii mei să vedem cât pot trăi io așe, pă banii mei, cu salariul... Și cu banii de la oamenii de la lucru. Banii ce-i luam, de la oameni de la lucru, îi punem bine! Și am încercat să trăiesc! Și tata îmi zice, asta faci de mâncare, câtă pâne să iau... pita asta tre să ai până mâine! Și mâine, faci altceva de mâncare și nu le dai tot aia de mâncare că pote nu mânâncă! Și aia să o ai până vin de la lucru și tăt așe! Nu carne și prostii de astea...faci așa, cât să ai să trăiești! Io cum vă spun, așa-i omu ăsta, când are un ban, praf! Da cum să trăiești așa? Vezi Doamne, da tre să mai ții bani și pă mâine de o pită, de o țigară că-ți trebe! „Că pote mâine plouă și ninge și nu ai unde te duce! Da vezi, că dacă noi punem de ieri, avem și astăzi!...” (Femeie, 37 de ani, Digului, noiembrie, 2005)

Surse de venit neoficiale – lucrul la negru cu ziua sau pe o durată mai îndelungată de timp dar fără carte de muncă

Așadar, neoficial, munca la negru (drept urmare, nebeneficiind de drepturile asociate acestei poziții) este des întâlnită în comunitate și practică de un număr mare de indivizi. Acest fapt, trebuie însă precizat, este rezultatul unui întreg complex de factori și nu se datorează „unei simple alegeri” a indivizilor de a nu munci cu acte în regulă, așa cum adesea se vehiculează în presă. Aici, avem în vedere mediul de proveniență, nivelul de educație, segregarea rezidențială ș.a.m.d.

Putem așadar susține că întâlnim argumente extrem de diferite. Există mulți dintre cei care aleg să muncească la negru, care efectiv nu au pregătirea necesară pentru a ocupa un loc de muncă. Aceștia, din păcate, sunt cei mai afectați, ei îngroșând numărul de șomeri pe termen lung, cu slabe șanse de a se repune în circuit pe piața muncii. Apoi, mai există o categorie destul de numeroasă, care din păcate, deși dețin o calificare (zidar, zugrav, etc.) nu reușesc să se angajeze căci oamenii îi preferă pe angajații neromi – sau cel puțin, care nu locuiesc pe Digului, indiciu care semnalează că există șanse mari de a fi vorba despre un etnic rom. Adesea, în povestirile oamenilor se specifică faptul că atunci când adresa lor este „Digului, Nr. X”, angajatorii nici nu mai iau în considerare aplicația lor. Apoi, mai există o categorie care în ciuda acestor lucruri, continuă să ia parte la diverse cursuri de recalificare, cu speranța că se va găsi un loc de muncă pentru ei. În ciuda acestor „recalificări”, șansa unui loc de muncă întârzie să apară luni la rând, uneori chiar ani. Alteori însă, au „noroc” și sunt angajați atunci când primesc șansa de a dovedi nivelul pregătirii lor.

Ați făcut un curs de calificare?!

Da, deci, o am aici, hârtia... Io m-am bucurat că am putut să o fac că am zis că bat la ușă și amu dacă omu cere am ce să-i dau! Și tăt pă nimica! Tăt pă nimica am făcut și calificare asta că doarme aici, putrezește aici! Scrie și cum am dat examenul și cum am ieșit!

Aici, Ion îmi arată Diploma de calificare atestată de Ministerul Muncii, la Forțele de Muncă, comisie de al București.

În 2002 l-ați făcut, da?

Da.

De atunci ați reușit să vă angajați?

Nu! N-am găsit nimic! Și o mai fost un patron aici, la care io și cu mai mulți băieți – este o firmă de la Cluj, io zic, firmă neserioasă – o lucrat niște băieți și abia apucau băieții să meargă acasă! Deci, lucrai și nu-ți dădeau banii – aveu o lună jumate restanță ...și erai tăt cu o lună în spate. Și am mers la maistru care era acolo, că o pus afișe, „avem nevoie de meseriași.” No, și m-am dus – Da domnu, cu ce să vă servim? Nu trebe să mă serviți cu nimica, am venit să mă interesez, aveți nevoie de muncitori calificați? Da! Ce meserie aveți? Zidar! Dă-mi o hârtie la mână! Fix, aceeași vorbă! Și scot diploma asta ...Și zâc, uite asta e hârtia da dă-mi probă de lucru ca să vezi atunci ce școală...Deci nu mă interesează nici pe mine hârtia! Da ca să-ți dovedesc că am un act la mână pentru munca mea! Da dă-mi probă de lucru ca să vezi cum lucrez! Și mi-o dat o găleată de mortar, zice, ia, tencuie! Și nu i-am dat cu bidineaua...ci i-am dat cu canciocu ca să-i demonstrez meserie! Zice, bine, domnule mâine vii să-ți dau actele de angajare – și zâc, da în primul rând facem scris și la mână că am auzit că sunt probleme, nu de la dumneata că de la șefi, de la patroni, și sunt mulți oameni care nu și-or primit banii sau iau cu țârâita...Și nu așa să muncești și salar nimica! (Bărbat, 38 ani, august 2005)

Totuși, în general, tendința generală care se întâlnește la nivelul comunității este de „muncă la negru”, munca cu ziua, fapt care asigură venitul necesar supraviețuirii dar nici într-un caz necesarul, adică un venit care să poată susține un trai cel puțin decent.

Tot aici poate fi inclusă și **practica de a culege plante medicinale** pentru fabrica Fares – venit sezonier datorită faptului că această îndeletnicire este posibilă doar pe durata a trei, patru luni pe an, atâta timp cât este sezonul lor. Oamenii sunt plătiți cu sume extrem de mici – o zi de muncă pe soarele cald de vară, poate aduce în casa unei familii maxim 100 000 (lei vechi), care înseamnă efectiv pâinea și eventual ce se mai consumă în ziua de muncă. La culesul de plante se adaugă și culesul diferitelor fructe ce cresc în flora spontană (afine, zmeură, merișoare, alune, etc.). Mai există varianta culesului de ciuperci comestibile pentru centrele de achiziții, de la Sibiu și Pricaz. Această îndeletnicire este practică adesea de copii și femei. Sumele obținute în urma acestor activități sunt ceva mai consistente decât în cazul plantelor, însă se poate practica mult mai rar – după un sezon ploios și abia pentru câteva zile; la toate acestea se adaugă faptul că necesită deplasarea pe un areal mai extins – în pădurile de pe dealurile satelor învecinate orașului.

Și de lucru nu găsești – cu plantele astea, Domne-ți mulțam! Faci 100, 150 000!!! Depinde și de material, ce material îi! Ca să fie un pic plătit! 2 500 – îți dai seama?! Dacă îi 2 500 kg, pentru 250 000 trebe să faci 100 de kile de nu știu ce buruiană! 100 de kg pentru 250 000! (Bărbat, 38 de ani, Digului, august 2005)

Ea- Faci ce faci, să faci bani ca să mănânci!

Mi-ați spus de plante ...

Da, le culegem de pe câmp, de astea, și le ducem la Plafar! La Fares!

Da asta nu-i muncă pentru ajutorul social?!

Nu! Nu!

Pentru ajutorul social ce vă pune să munciți?

Măturăm pe străzi, facem curățenie printre blocuri, la sapă pentru oraș, să fie orașul curat!(...)

Și la plante mergeți...

La plante merem după program! Deci, cum vin acasă, la 2, la 3, când ne dă drumu, îmi iau bicicleta și fug pe câmpuri – sunătoare, mentă, ce dă Dumnezeu!

Ea- Că face medicamente, ceaiuri, siropuri mai face și băuturi!

El- Apăi aici, ce fac, îi problema lor! Bine că ne putem câștiga și noi o pâine! (Cuplu, el 40 de ani, ea 39 de ani, august, 2005, Digului)

După cum se poate observa și din fragmentele de interviu, această practică poate fi aplicată doar ca o suplimentare a veniturilor gospodăriei datorită faptului că, deși necesită un efort destul de mare (pe căldură mare, cel mai adesea), remunerația este aproape nesemnificativă. Chiar și așa însă, este o practică întâlnită la aproape toți membrii comunității pe timp de vară. În plus, pe această nișă, romii din comunitate se intersectează cu oamenii de pe satele învecinate, care cel mai adesea, cunoscători mai buni ai zonei, ajung înaintea acestora și, datorită proximității spațiale, culeg ciupercile proaspăt apărute după ploaie.

Mersul pe câmp

Această practică o întâlnim după încheierea sezonului de cules oficial și strângerea rămășițelor – pentru plante precum cartofii, porumbul, sfecla, etc. Pe o femeie de peste 60 de ani o întâlneam adesea pe uliță cărând în spate saci cu cartofi sau cu ce găsea pe câmp. Îmi povestește la un moment că adesea o prinde ploaia sau oamenii strigă după ea că fură – femeia însă, plecând privirea mă întrebă: „Apăi, e furt domnișoară dacă io mă duc și culeg după ce s-o cules de pe câmp și numa ce’o rămas acolo, cartofii ăia mici cât o nucă!? Și sfecla pe jumătate stricată?! Da mie mi-s bune, pot să mănânc și io că să cum-păr... cu ce bani?!” (Note de teren, H.I., noiembrie, 2005)

Această practică o întâlnim în comunitate mai ales la acel segment de populație care a atins o anumită vârstă și care, din diferite motive – vârstă înaintată, boală, etc. – nu mai pot să practice altfel de activități. Totodată, această practică putem considera că are o istorie ceva mai veche, de dinainte de 1989, de pe vremea colectivului, când atât romii, cât și românii, practicau această îndeletnicire pentru a-și completa proviziile pentru iarnă. Intervine însă aici, o mică diferență: în timp ce românii considerau că sunt „îndreptățiți” să facă acest lucru, datorită faptului că pământul le aparținea înainte de colectivizare, romii din comunitate erau „acuzăți de furt” și arătați cu degetul. În fond, însă, acest lucru nu ar fi trebuit să nască asemenea diferențieri. Produsele care sunt culese nu mai pot fi valorificate și, mai mult decât probabil, în alte condiții ar fi lăsate să putrezească pe câmp sau, în cel mai bun caz, dacă ar fi culese ar fi date animalelor – fapt care, în realitate, nu se întâmplă.

Rețelele de cunoștințe, rude mai înstărite sau diverse organizații

Rețelele de cunoștințe sunt adesea și ele o sursă care asigură supraviețuirea gospodăriei – le mai dau sporadic rămășițe, hrană sau haine mici sau diverse lucruri ce le prisosesc, arareori bani. Aceste rețele sunt deseori cele pe care femeile și la dezvoltă muncind la „doamne” sau cu care au anumite relații – le ajută la una, alta, în grădină – sau sunt rude mai îndepărtate. Totodată, în Orăștie există diverse organizații – dintre care cel mai des pomenită în interviuri este una franceză – care le mai dau ajutoare ce constau în hrană sau îmbrăcăminte. Evident, din sânul comunității, cei care au îmbrățișat diferitele noi credințe sunt cei mai avantajați, beneficiind de ajutoare ce constau cel mai adesea în haine și mâncare. Apoi, aceștia ajută adesea, la rândul lor, cu ceea ce le prisosește, pe membrii familiei extinse, chiar dacă aceștia nu au îmbrățișat la rândul lor aceeași credință.

(...) Fata lui cumnată-mea îi măritată în Franța, i-o făcut cetățenie acolo! Și...mere la adunare la martorii lui Iehova, acolo o spus, că uite poți să trăiești...Și o zâs să vii că am luat 15 kg de pulpe, că am zis că dacă vine fata acasă să aibă...Am luat smântână, brânză, nu știu ce o mai zis...și am pus la frigider când vine fata să aibă! Și cum îți spun mă duc ieri dimineață, mă duc la ea.

Mi-o dat vreo 4 jumătate de kilograme de pulpe ieri! Două pachete de țigări, mi-o dat o sută de mii. Zice, hai să-ți fac de mâncare să nu pleci flămândă! Lasă că nu-mi trebe! Că io știu să vorbesc domnește, și țigănește da nu așe tare! Să mănânci, da tu meri la drum și ești flămândă și... Lasă, tu Mița că nu mi-i foame și când ajung acasă, una două fac! Și o făcut două jnițele de alea cât palma, da du-te încolo că am mâncat unul și n-am mai putut! Și zice, „vai dragă, da tu ce mănânci acasă, ia și tu și mănâncă să te sature, să fii sătulă!” „Am fost la un popă – am doi...unul la Costești și unul la Orăștioara de Jos. La Costești îi un om mai bătrân el...și...la Orăștioara de Jos, îi tânăr, numa ce-o scăpat din școala de popi, îi tânăr. Și are o femeie atâta-i de frumoasă și de dulce, ferească, Dumnezeu! Hai veniți în casă să mâncați, poate vi-i foame. Nu, mulțumesc! Nu, veniți să mâncați că vi-i foame, văd io că vi-i foame! Mi-o dat un milion să ai mâncare la copii! Atâta am ascuns, atâta am pus bine, nimeni nu știe, nici Lori, nici nimeni! Tăt câte 50 000, 30 000 de mâncare. Faci așe mâncare să poți să ai! Din bani cumpăr haia, haia. Mi-o dat pulpele alea, crezi că le faci în două zile, tri zile? La frigider! la acolo, câte o pulpă, mai mărunță, faci mai multă! Hai tu! Că este, că băgăm! Mie nu-mi place! Și ...ăă...trebuia să am grijă de bani și Mihai, părintele de la Costești, de câte ori mă duc la el, no haida să-ți pun niște cartofi, niște lapte, smântână, slănină, să ai să duci acasă la copii. Bani de drum, uite îți mai dau 200, 300, cum poate și el! Să ai mâncare la copii să nu dai ...(Femeie, 37 de ani, Digului, august, 2005)

Amu cu îmbrăcăminte este o... niște francezi de ăștia... și avem dosare toți și ne ajută de dincolo cu haine. Într-un timp ne aduceau și alimente, da acuma zice că nu le mai dă voie la vamă, probabil... Ne aducea la copii, borcanele de alea cu mâncare care în oraș e 60 000! Și ne ajută cu haine foarte mult! (Femeie, 25 de ani, Plantelor, august 2005)

Menajul

Adesea, femeile **fac curat la „doamnele” – menajul** – din oraș sau de prin satele învecinate și primesc ca recompensă haine, hrană sau bani – fapt confirmat și de fragmentele de interviu reproduse mai sus. Acest fapt era însă des întâlnit mai ales înainte de venirea pe locurile Orăștiei a corturilor – romi ce își păstrează, chiar și la ora actuală portul, limba și nu se căsătoresc în afara comunității. Amintiri despre primele momente când aceștia au apărut în zonă le regăsim în interviurile cu cei mai în vârstă. Venirea acestora pare a fi reprezentat un moment cheie pentru viața comunității și totodată un moment de la care relațiile între romii din comunitate și români au suferit schimbări:

Apăi cei de pe deal când or venit?

Apăi mai târziu...Ăștia or fost răi și ăștia or fost răi când or venit! Întâi, aici pe străzi or avut căși, una două, apăi s-or înmulțit și le-o dat pământ acolo primarul,... le-o dat locul pă deal să-și facă căși...Corturi din alea de scânduri, cum o putut ei! Dar degeaba, că or avut bani, or avut bani corturarii – aur – or avut și apăi și-or construit ei căși acolo. Or fost, da apăi or fost răi, dă-i în trăznet! A noști nu i-or primit că s-or bătut cu ei, la unu de la noi i-or scos mațele, l-or tăiat cu brișca. L-or tăiat săracu, și acuma-s răi, nu poți să le zici ceva că-ți dau în cap și ei și copiii. Că a noști o zis să nu-i primească, să nu-i aducă că ne bate și fac rele. Și fură...primaru i-o lăsat, le-o dat locuințe. *Până să vină ei, ne avem bine cu tăți...cu țărani, unde merei te lăsaus în curte, da după ce-or venit ei nu te-o mai lăsat nimeni în curte.* Că corturarii unde să băgau, tot furau! Și după aia nu ne-o mai lăsat nici pă noi să mai lucrui, să mai întrebi... S-or luat la bătaie, că veneu pă cai și ai noști s-or revolatat și s-or luat la bătaie – Rafael – și s-or dus și a noști pă deal cu bătele, o fost! Și-or spart capu unul

la altul și s-or bătut. Dintre ei s-or omorât trei. L-or omorât pe Bulibașa – copilul lui soră-sa l-o omorât, da între ei s-or bătut! Copil a lu sora lui Bulubașa. Or fost foarte răi, foarte răi. Nu te mai lăsa nimeni să te duci să întrebă dacă ai de lucru! (Femeie, 74 de ani, Digului, noiembrie, 2005)

Cântatul ocazional la nunți, botezuri

Această practică reprezintă pentru câțiva dintre membrii comunității o sursă de venit ce le asigură supraviețuirea. O îndeletnicire cu veche tradiție în comunitatea de romi de pe Digului. Avantajul unei astfel de ocupații este că poate fi practicată pe lângă altă ocupație, iar o dată cu extinderea „fenomenului manele” aceștia au avut de câștigat. Așadar, sunt aproape nelipsiți de la nunțile din oraș, de la botezurile oamenilor mai înstăriți sau de la diferite alte ocazii. Pe parcursul cercetării noastre, am fost martorii diferitelor ocazii în care au cântat: botez, nuntă sau concursul Miss Piranda noiembrie 2005. La această activitate se poate adăuga, ca și completare, trupa de dans care este condusă de liderul comunității, Rafael. Pentru o seara de spectacol, adesea ei primesc doar câte 500 000 (lei vechi), aceasta în timp ce în jurul lor se aruncă cu bani. La evenimentul precizat, din noiembrie 2005, a fost prezent inclusiv regele Cioabă. Notele de teren reproduse în rândurile ce urmează vorbesc despre aceste evenimente.

Vineri, 5 noiembrie, 2005

Pe la 5 ajungem la casa lui Rafa și a Mariane. Rafa pleacă mai repede la Deva cu grupul de dans. Noi mai așteptăm să mai vină un dansator de la muncă – lucrează la Sibiușel, la lemn. Între timp, Mariana ne povestește... *povestea ei* totul foarte rapid și neașteptat(...)toate acțiunile Mariane sunt concentrate într-un singur sens surprins într-o frază pe care o repetă adesea: „am vrut să scot copiii din țigănie”(...)

După două ore de așteptare sosește și celălalt dansator de la lucru – e cu soția și cu cel mic. Observ cum casa Mariane și a lui Rafa e folosită drept “cabină de scenă” – aici se adună, se spală, se îmbracă și se aranjează dansatorii.

Pornim spre Deva – spectacolul are loc la un restaurant al orașului – Hexagon. Sunt curioasă de ceea ce se va petrece... După ce ajungem și intrăm, mai ales după ce începe spectacolul, îmi pierd din această curiozitate... Grupul lui Rafa e folosit de către „consilierul” B. pentru motive ce au de-a face doar cu „originea” lor... și cam atât. Dau bine la acest Miss Piranda dar, în fond, nimeni nu dorește să-i asculte. Iar acest fapt îmi este confirmat ceva mai târziu, la finalul spectacolului.

Pregătirile sunt în toi... sala e aproape goală. Doar câteva mese, undeva mai în umbră, plus reprezentanții presei care nu par prea curioși de ce se întâmplă, nu vorbesc cu niciunul dintre dansatori – care, de altfel, stau cumva izolați, în fața scenei (...) Mai târziu în schimb, când sunt aruncați banii pe ei, blițurile nu conțin a se aprinde. Îi privesc pe acești reprezentanți ai presei ce par atât de gri... spun astfel pentru că sunt complet rupți parcă de ceea ce se întâmplă iar mai mult ceea ce pozează demonstrează din nou fuga după senzațional... E puțin ironic cum cei „responsabili” cu relatarea celor întâmplate sunt atât de departe de ceea ce se întâmplă acolo (...)

Afară la plecare, toată presa se adună în jurul politicienilor și în jurul câștigătoarei de Miss dar nu văd să vorbească cineva cu Rafa. E ciudat, însă cred că deja am ajuns să mă obișnuiesc cu acest fel de a se petrece lucrurile în acest mic colț de univers... ceea ce mă întristează.

Plecăm de aici... nu știu cealaltă ce simt însă pentru mine e un gust amar... Acum înțeleg că, în pofida faptului că intențiile lui Rafa sunt bune, adesea acest grup de dans ajunge să reprezinte pe „alții” ... și aproape deloc... pe El – cei despre care se presupunea inițial că ar trebui să spună ceva. (Jurnal de teren, H.I., noiembrie 2005)

În ceea ce privește această îndeletnicire, ea oferă, până la urmă, șansa celor din comunitate de a arăta și alte dimensiuni ale lor, dimensiuni despre care arareori se vorbește și dacă se vorbește, se face cu tonul de ironizare, „ieșire din cotidian”, „extraordinar” – astfel cum presa o face adesea. Pentru membrii comunității însă, această activitate oferă ocazia realizării unui venit merit să asigure traiul zilnic.

Cei din comunitate care au această îndeletnicire se bucură adesea de un statut privilegiat în comparație cu ceilalți membri, datorită rețelelor pe care și le dezvoltă și în afara comunității. Cu toate acestea, nu am întâlnit indivizi care, din momentul ce au atins un anumit nivel economic, să părăsească comunitatea (excepție face familia liderului Rafael). În ciuda acestei realizări, din moment ce majoritatea familiei extinse locuiește aici, ei continuă să-și ducă existența în casele strâmte, fără canalizare, fără gaz.

Când merge bărbatu și cântă la o nuntă aici, în cartier, ne uităm și noi așe, o oră, două la urmă ne ducem acasă... Femeile, dacă nu suntem invitate nu avem ce căuta să stăm lângă bărbați. Dacă suntem invitate ne îmbrăcăm frumos și mergem și noi și ne distrăm!(...) Apoi, el trebuie să aducă bani, altă problemă nu are! Și o viață întreagă o cântat la nunți și botezuri, din asta am trăit totă familia! (Femeie, 51 de ani, Digului, august, 2005)

Cum, veneau de pă sate țărani?

Da! Da! Și de aici! Mai de mult nu erau tractoare, veneu oameni și săpam noi cu picioarele, câte o holdă din aia de nu-ți vedei ochii! Cu hârlețu și câștigai un ban! La o grădină... și ne dădeu cartofi, fasole, câte un os, câte ceva... câte un ban câteodată ai mai câștigat câte un ban ca să poți să trăiești. Acuma ia, că nu vine nimeni, că sunt tractoare și ... aici nu pre mai vin oamenii și ar mere săracii da n-au unde! Ar mere și ai la servicii da nu-i mai ie nimeni au 45 de ani! Apăi or fost și mai bătrâni ce-or trăit din muzică! Mereu sara și duminica la ospăț sau duminica, no o cântat cu vioara, mereu la două crișme aici în apropiere și cântau acolo în fiecare seară și mai câștigau câte ceva, no, or fost și meserii în care or putut să câștige. (Femeie, 74 de ani, Digului, noiembrie 2005)

Chiar și la ora actuală, a fi muzicant reprezintă una dintre cele mai potrivite alegeri pe care le poate face un membru al comunității. Această îndeletnicire oferă până la urmă un venit destul de consistent și, mai mult, o piață destul de largă de activitate. Muzicanții din comunitatea de pe Digului sunt chemați cu ocazii diferite atât în oraș, cât și pe satele din împrejurimi. Cel mai adesea, munca aceasta asigură un venit suficient pentru ca o familie întreagă să trăiască de pe urma lui.

Munca în străinătate

Adesea, cei puțini care au luat drumul străinătății, povestesc despre experiența muncii în afară și viața de aici prin comparație cu cea de dincolo. Pe întreg parcursul cercetării, am întâlnit destul de puține cazuri în care membri ai comunității au luat „drumul străinătății”. Astfel, pot spune că doar membrii din două familii cu care am interacționat au ales să își încerce norocul în afara țării.

Plec de dimineață singură pe Digului. Inițial se presupune că merg spre o țintă precisă... casa nănașei și a moașei, mai precis a moașei, căci nănașa stă de 4 ani în Spania împreună cu soțul și copilul (băiat) de 7 ani. Înaintez însă pe ulițe, e liniște, intru în vorbă cu două femei, pe cărarea strâmtă ce leagă o parte a Digului cu cealaltă. Mă intersectez cu moașa și altă femeie ce cară un butoi cu apă. Aflu că aduc apă de la pompă pentru a spăla haine. Butoiul e mare, femeile înaintează gârbovite de greutatea sa câte 5 m după care-l lasă pentru ca mai apoi să-și reia drumul. Mă iau după ele. Ajungem în curte, unde femeile își văd de treaba lor apoi „moașa” mă cheamă înăuntru, în cameră, să-mi arate pozele de la botez – au DVD – al cătelea?! pe care-l văd – e ciudat cum se împletesc aceste elemente ce țin de ultimele apariții pe piață cu apa cărată cu butoaiile sau casele cu pământ pe jos. Oricum, contrastele de orice fel în această parte a lumii sunt la ordinea zilei. După un timp ajungi să te obișnuiești și să nu te mai uimească. Apoi ies în curte și mă așez în colțul unde fetele spală rufele. Privesc grămada de rufe adunate spre a fi spălate și instantaneu expresia „am un munte de haine de spălat” capătă un nou sens acum – de această dată însă, mai puțin abstract. Mama proaspetei botezate spală rufele în timp ce sora sa le limpezește iar moașa șterge praful în una din camerele casei. O fetiță are grijă de micuță – o leagăna, îi cântă. Povestesc cu sora nănașei. Întreb cum de n-au

adus bărbaiții apa – mi se răspunde „că sunt plecați la muncă” – și, după ce arunci o privire prin curte, vezi cel puțin 2 capabili să fi cărat această apă pentru haine, printre care și proaspătul tată. În schimb, se mulțumește să se plimbe dintr-o parte-n alta a curții, să pună muzică la maxim sub privirile (dar trebuie specificat: doar sub priviri, fără să i se spună ceva) muștrătoare ale femeilor.

Se leagă o conversație între noi și, deși după primele discuții realizez că nu e o povestitoare înăscută, încerc să obțin informații cu privire la viața ei. E plecată-n Spania împreună cu băiatul și soțul ei de circa 4 ani, are un băiețel de 7 ani născut aici, în țară. Are 27 de ani. O întreb dacă-și mai dorește copii, îmi dă un răspuns afirmativ – că și-ar mai fi dorit, însă, în urma unor complicații, după primul născut nu mai poate avea. Îmi spune că probabil acesta este și motivul datorită căruia o iubește pe micuță așa de mult și și-a dorit să o boteze. Îmi repetă de câteva ori cât e de bună viața în Spania în comparație cu ceea ce e în România – nu tu canalizare, apă – cel puțin în curte, ce să mai vorbim de baie! O întreb cum a fost cu sarcina ei – având în vedere că a născut aici, în țară. Răspunsul este aproape inevitabil identic cu al multor altor intervievate: e bine dacă ai ce să le dai la doctori, căci dacă nu, dacă ești țigancă, nici nu se uită la tine. Se simte în voce că nu-și dorește să vorbească prea mult de acest episod, căci tace și-și pune privirea-n pământ, după care revine cu un alt subiect. În cele trei încăperi ale casei părintești au rămas frați și surori de-ale sale. Asta ca răspuns la întrebarea mea legată de cine moștenește casa părintească: „cei care nu au unde să stea”, îmi răspunde ea. (Note de teren, H.I., Marți, 23 august 2005)

Sau există și alternativa – cei care aleg totuși să mai aștepte până să facă acest pas:

Dumneavoastră ați fi mers în străinătate?

Io, deocamdată, anu ăsta nu... Da dacă îi bine, la anu ... la frați de ăia de a lor! Pe acasă la om să lucru... pe acasă, de o cosă, de orice în afară de curent, la ăla nu mă bag, că mi-i frică! În rest, orice! Ce ar ave omu ăla nevoie! La spălat de covore, la zugrăvit... ce-ar ave nevoie să-i fac aia i-aș face, așa munci orice! Da mie mi-ar fi forte greu, aș înnebuni da batăr din tri în tri luni de zile... aș sta două luni jumate să muncesc și apoi m-aș întorce! Să mai fac rost de niște bani să mai pot face o cameră aici în spate! Că atunci când s-a mărita fata asta să aibă și ea măcar o cameră! (Bărbat, Digului, 38 ani, 2 copii, august 2005)

Spre deosebire de populația majoritară și totodată, spre deosebire de ceea ce „simțul comun” și știrile de la televizor și din ziare ne-ar putea face să credem, pentru un etnic rom este mult mai greu accesul la o rețea de migrație. Cel mai adesea aceștia, dacă merg la muncă în străinătate, merg accesând o rețea de rudenie – în general, un frate, o soră este deja la muncă acolo și oferă sprijin celorlalți din țară să urmeze același traseu. Aceștia, odată ajunși acolo, procedează în general la fel precum o fac ceilalți indivizi care ajung în străinătate – trimit bani adesea în țară celor rămași în urmă, dar cel mai probabil nu se mai întorc acasă.

Munca copiilor

Aceasta, din păcate, este mai des întâlnită decât am fi tentați să credem. Familii ce au mai mult de trei copii, (dar nu numai) se văd puse în situația de a accepta venituri la care contribuie și copiii. Aceste venituri adesea sunt menite să asigure copiilor o sumă din care să-și cumpere rechizite sau chiar hrană. Nu putem omite, în mod evident, faptul că există situații în care copiii aduc bani în casă – bani pe care membrii gospodăriei îi utilizează în alte scopuri. Cu toate acestea, am fost adesea martoră la episoade precum cel care urmează:

Una dintre casele în care am petrecut mult timp: aici locuiesc, într-o cameră, Lenuța și Ion cu fata lor de 15 ani, Loredana – însă la care toți îi spun Lore. În una dintre diminețile reci de noiembrie, în care eu nu știam cum să stau mai aproape de focul din sobă, la o poveste cu Lenuța, Lore apare și îi spune mamei că a chemat-o cineva la lucru –

spălat de covoare. E frig afară și, cu toate astea, Lore se îmbracă cu o bluză subțire și o pereche de pantaloni la fel de subțiri, pentru că... oricum, se va uda. Pentru o clipă mă gândesc cât de rece îi va fi... Mă pornesc să-i spun să se îmbrace mai gros, însă ea insistă că nu-i va fi frig. După-amiază, când mă pregăteam să plec mai departe, Lore apare pe uliță fericită – udă din cap până-n picioare, mă îmbrățișează și pleacă să se schimbe – și-a terminat treaba... În timp ce se îndepărtează, se întoarce și flutură două hârtii de 10 000 (lei vechi) spunând: „din ăștia îmi iau caiet”. Apoi se întoarce din nou și pleacă. (Note de teren, Noiembrie, 2005, Orăștie, Digului)

Copiii sunt însă și primii care sunt trimiși să adune ciuperci, plante medicinale. Este extrem de greu de stabilit unde anume ar trebui pusă granița între ceea ce s-ar putea numi „exploatarea copiilor” și munca pe care oricare dintre copiii dintr-o familie este pus în situația de a o face la un moment dat, în diferite circumstanțe. Nu am reușit să-mi dau seama unde anume aș putea să pun această graniță. Există și situații în care, datorită faptului că unii dintre părinți sunt plecați de acasă, fraților mai mari le revine responsabilitatea de a avea grijă de frații mai mici, copiii vecinilor sau ai diferitelor rude, fără a fi plătiți pentru această muncă. Și dacă și acest tip de muncă este după unele reglementări un anumit tip de muncă, unde anume se poate pune granița?! Sunt întrebări la care încă nu pot spune că le-am găsit un răspuns cu certitudine.

Vânzarea de fier vechi

Asocierea romilor cu furtul de fier vechi nu reprezintă o noutate. Probabil nu trece o săptămână în care să nu fie vehiculat la televizor sau în presa scrisă acest subiect. Momentul care m-a făcut probabil să-mi schimb total perspectiva asupra acestei probleme are de-a face cu o duminică de martie, 2006, când Rafa, liderul comunității, ne-a dus la marginea Orăștiei, într-un loc plin de ruinele unei clădiri ce trebuia să fie o uzină – dacă nu ar fi venit evenimentele din decembrie 1989. Undeva în pustietate, unde singurele zgomote care se aud sunt ciorile și trenul care trece zguduind din când în când betoanele rămase ca după o bătălie. Din aceste betoane, cu târnăcopul și ciocanul, doi oameni încearcă să scoată ceva fier. Rafa ne povestește cum un zid s-a prăbușit în toamnă peste un bărbat sub privirile neputincioase ale copiilor, aduși și ei să muncească. În acel cadru dublat de poveste, sensul „fierului furat” ia amploarea unei drame. Vorbim cu cei doi oameni ce se opresc pentru câteva minute din lucru – sunt în șomaj, au familie de întreținut iar această îndeletnicire este, alături de altele de acest gen, cam unica șansă de a-și asigura o pâine. Și toate aceste riscuri pentru un kilogram de fier vechi ce este achiziționat la un preț ce se învârtă în jurul sumei de 5000 lei vechi.

Creditul informal sau împrumutul de la „cămătari”

Această practică este menționată aproape de fiecare interviu – cel mai adesea, dobânda fiind de 100%, pe o durată extrem de scurtă de timp: aproximativ o lună. Oamenii din comunitate deși constătentează faptul că acești „cămătari” se îmbogățesc de pe urma lor, nu își permit „luxul” de a nu apela la serviciile lor. În ciuda ideilor cum că ar fi exteriori comunității, cămătarii fac parte din aceasta, locuind în sânul ei. Ni s-a întâmplat să intrăm în case de cămătari și să aflăm abia mai târziu care este statutul lor în comunitate. Sentimentele oamenilor față de aceștia sunt duale: pe de-o parte, sunt recunoscători că au o sursă care să le asigure existența de la o zi la alta, atunci când alte surse sunt inexistente însă în același timp nutresc sentimente de profundă dezaprobare pentru practicile acestora. Este mai mult decât evident că, neputând a le refuza „serviciile”, contribuie la extinderea acestei practici, însă în același timp nu dețin pârghiile prin care să determine încetarea acestor practici.

Luați cu împrumut?

Apăi de la mai mulți. Apăi sunt oameni de ăștia care mai dă, numa că eu iau de la cineva care îmi numa cu 25 %, deci nu cu 100% sau 50%. No, și ne descurcăm, nu pot să zic, că mulțumesc la Dumnezeu că așa, mâncarea zilnică o ave, avem ce mânca și dacă nu am, mă duc și cer și primesc, numa că no, trebe să dau înapoi. Și degeaba am maternitatea asta că, no, acuma îi mare, da nu mă descurc! Mă descurc așa dar nu pot să zic...altă lume zice că-s bani!!! Da dacă stai să te gândești să nu ai nimica îi cheltui banii, no! Cu banii puteam să-mi iau mașină de spălat și aragaz ... și io puteam să-mi iau da atunci nu mai mâncam o lună de zile. (Femeie, 25 de ani, august 2005).

Da! Și de aia zic, dacă am avea să ne mai ajute și pe noi cineva! Să mai ieșim și noi din necazurile eștia, că ți-am spus, trăim cu dobândă, luăm bani cu camătă ca să putem întreține copiii! De furat noi nu furăm, de înșelat noi nu înșelăm pe nimenea, la poliție, noi suntem 6 frați, poliția la ușa nostă n-o fost niciodată, c-am fost copii ca copiii! N-am fost bagabonți, n-am fost prăpădiți! Și copiii, că cu ăștia ni-i mai greu nouă! Cu copiii, că ne descurcăm greu! De-o încălțăminte, de-o îmbrăcăminte, de-o mâncare, de hrană, mă înțelegeți? Cu astea nouă ni-i mai greu! Și uite că pică duminica sau... pică luna, vezi cum pică, în cursul săptămânii, dacă nu prindem nicăiere ala lucru io-s obligată să mă duc să iau cu dobândă! Că n-am ce face! Ce face, trăbă să mă duc să iau de la ei! Dacă iau un milion io trăbă să dau alocația și socialu, care-l iau și io, cum să zâc, ăla-i dat de la guvern, mă înțelegeți? No, noi pă ăla ne băgăm! Mă duc și iau de la ăla un milion și mă duc și-i dau două milioane! Tăți banii îi dau acolo! Io nu mai iau niciun leu în mână! Dacă-mi trăbă bani iară trăbă să mă duc să iau de acolo! Că el servicii nu are, ajutor social nu are, numai io și copiii, vă specific actele, vi-i le arăt să vedeți! El servicii nu și-o căutat, săracu, și-i și fără școală, că nu are nicio clasă! No! (Femeie, 21 de ani, august, 2005)

larna cum vă descurcați?

Forte rău! Dacă acuma vara nu ai un ban să-ți iei două, trei căruțe de lemne să le pui bine, pentru că nu poți – că din banii ăia care ți-i dă socialul io dacă nu am bani acuma mă duc și zâc: dă-mi și mie niște bani patrone, la cămătar, și el, uite, poftim, cât vrei... 1, 2, 5 sute. Ei, dacă ieie 5 îi dai un milion înapoi! Cu 5 în plus! Pentru o lună de zile – cum e data, să zâc, din 15 până-n 15! Și de nevoie te-ai dus și i-ai luat! I-ai luat și îi și dai! Asta e! Ei, când iei banii te duci și-i dai la ăla, ăla... și dacă ai nevoie omu îți mai dă! Da ce faci dacă iei banii și dai la tăți datoriile?! (Bărbat, 39 de ani, Digului, august, 2005)

Adunarea de la groapa de gunoi

a diverselor materiale ce pot fi refolosite ce le furnizează hrana zilnică – aici, cel mai adesea, cei din cartier se află în conflict cu corturarii mai săraci, aflați pe Dealul Bemilor care, deși sunt într-un număr mai restrâns – aproximativ 50 de suflete – adesea sunt prezenți în poveștile celor din cartier ca fiind extrem „de răi și violenți” și își dispută „dreptul de proprietate” asupra gropii, profitând de locația pe care o au casele lor – în imediata apropiere a „gropii discordiei” – pentru a-și disputa sursa aceasta de venit.

Vara, această groapă de gunoi este în primul și în primul rând un focar de infecție. Acest fapt însă nu-i împiedică pe cei extrem de săraci să descindă pe teritoriul ei, plecând de acolo – pe lângă hainele pline de mizerie – cu diverse obiecte ce pot fi refolosite. Totodată, de pe groapa de gunoi ei strâng și sticle, hârtii, cartoane pe care le predau la centrele de achiziții. Într-o primă fază am considerat că acest gest este unul chiar disperat de supraviețuire, însă treptat am realizat că, atâta timp cât nu există strictul necesar, această activitate nu este exclusă din practicile oamenilor din comunitate, la ea luând parte adesea și copiii.

Și da, de ce să nu vorbim și de alte modalități de a supraviețui de la o zi la alta, ce au mai mult de-a face cu sfera ilegalității, ce atrag adesea după ele, pe lângă un venit imediat, cel mai adesea, o amendă sau chiar închisoarea: prostituția, furtul și cerșitul.

Prostituția

Evident, acestea făcând parte din sfera mai „întunecată” a vieții comunității, foarte puțini sunt cei dispuși să vorbească despre respectivele aspecte. Și totuși, majoritatea celor din comunitate știu că prostituția se practică de către anumite fete din comunitate, ba mai mult, că pe unele, soții sunt cei care le trimit **să facă bani – să se prostitueze** – „la produs” (expresia informanților). Adesea, apar în poveștile femeilor fraze care scot în evidență faptul că, în pofida vieții grele pe care o duc – sunt bătute sau că ele singure întrețin familia – „cel puțin nu sunt trimise la șosea”, așa cum mai fac unii dintre bărbați cu femeile lor. Pe tot parcursul perioadei de cercetare, o singură dată una dintre intervievate a recunoscut că s-a prostituat și continuă să o facă, în ciuda amenziilor nenumărate pe care le-a primit. Întrebată dacă o să renunțe la această „meserie”, răspunsul ei este categoric: cum să facă acest lucru din moment ce nu are mâncare sau altă sursă de venit?! Toate acestea le spune de față cu soțul ei, fără nicio rețineră. În ciuda faptului că oamenii știu care sunt cele care practică acest tip de îndeletnicire, nu

le arată cu degetul, nu le identifică atunci când vorbesc despre ele. „Există fete care se prostituează”, „merg la produs”, sunt expresii ale informanților, pe care le-am auzit nu doar dintr-o singură sursă. Cu toate acestea, fetele nu sunt nominalizate. Acum, acest fapt poate să se datoreze și reținerii de a nu le da numele de frica poliției sau pur și simplu pentru că, la fel ca multe altele, în fond ele nu fac decât să încerce să-și asigure un trai, iar membrii comunității încearcă să nu condamne explicit acest gest ce adesea se naște din disperare.

Furtul

În ceea ce privește **furtul**, aici lucrurile stau puțin mai nuanțat, din moment ce inclusiv fierul vechi pe care îl procură aceștia e obținut, tehnic vorbind, în urma unui furt, iar la aceasta se adaugă lemnele pe care majoritatea le procură din pădurea cea mai apropiată, fără niciun drept care să le permită achiziționarea lor. Cu toate acestea, au o anumită lejeritate care, în fond, derivă din „cotidianul” acțiunii – aproape fiecare familie își procură la câteva zile câte un căruț de lemne din pădure, acțiune a cărei dimensiune ilegală este conștientizată ca atare.

E seară și ne îndreptăm spre mica „piață” de pe Digului – lume multă, copiii se joacă cu mingea iar un grup de tineri ascultă muzică. Filmez, dat fiind faptul că deja s-au obișnuit cu prezența mea și a camerei. Traian, unul dintre informanții mei preferați, fost miner disponibilizat din Valea Jiului, ce e de loc de aici – unde s-a și întors de ceva timp – vine cu căruțul plin de lemne pe care îl bagă în curte. Revine și se apropie de mine. „Știi, măi, lulia, că pentru asta aș putea să fac închisoare?!” După care râde... E pentru a doua oară în săptămâna aceasta când îl filmez aducând lemne fără a avea nici cea mai mică reticență. (Martie 2006, Note de teren, H.I., Digului)

Atunci când vine vorba despre această ocupație, oamenii par adesea a fi cumva încurcați când îi pui să-ți spună dacă ceea ce fac ei – adunatul lemnului din pădure, vinderea fierului vechi pe care îl procură adesea la „limita legalității” – sunt gesturi care s-ar putea numi furt sau sunt pur și simplu, acceptate de normele sociale. Trebuie să-mi recunosc propriile rețineri pe care le-am avut atunci când am pășit pentru primele dați în sânul comunității. Adesea am avut ocazia de a auzi povești cu furturi ce-i aveau drept protagoniști pe etnicii romi. Așadar, în primele descinderi în comunitate, aveam mereu atenția îndreptată către geanta de pe umăr. Au trebuit să treacă câteva zile până când să realizez că această grijă pornea de la o premisă greșită, dar de care nu puteam face abstracție, când toată lumea din mediul meu, încerca a mă pune în gardă vis-a-vis de asemenea gesturi, din momentul în care aflau unde voi face cercetare.

Cerșitul

În ceea ce privește **cerșitul**, cel mai des întâlniți ocupându-se cu această practică sunt copiii care provin din familii extrem de numeroase – cu până la 10 membri. Cu cât sunt mai slabi, mai neîngrijiți, cu atât succesul este mai sigur („management al impresiei”). Cu toate că se practică de către anumite familii, comunitatea dezaprobă acest gen de comportament, adesea, familiile ce practică cerșitul fiind menționate ca exemple negative. Un astfel de exemplu îl constituie o familie de pe Digului care este compusă din mamă și cei 9 copii, printre care Pamela, o fetiță ce a fost lovită de o mașină, accident în urma căruia a rămas cu vizibile semne și un schiopătat la deplasare. Merge zilnic la cerșit (unde am cunoscut-o și noi!) și adesea apare în discuțiile cu ceilalți membri ai comunității ca exemplu negativ, dezaprobat aproape în unanimitate. Frecvent, aceștia merg la cerșit în oraș, pe lângă piață sau chiar și pe satele din împrejurimile Orăștiei. Acum, această practică este condamnată de către ceilalți membri ai comunității, însă în același timp, li se oferă o scuză prin invocarea contextelor de acasă. Oamenii, spre exemplu, cunosc aproape fiecare povestea Pamelei și a familiei sale, drept urmare, adesea în discuțiile pe acest subiect ei găsesc normal să o scuze pe biata fată, care în fond nu este decât victimă în această poveste. Pamela, pe de altă parte, face din această practică un adevărat teatru și nu se dă în lături din a impresiona pe oricine care îi acordă cea mai mică atenție. A fost la școală, însă se pare că „școala nu a fost de ea”. Este extrem de vorbăreț și de deschisă și, fără îndoială, aproape oricine din Orăștie o știe.

Aceste practici, ce țin mai degrabă de sfera ilegalității decât de practicile informale de procurare a unui venit, contribuie la proasta faimă a comunității, fapt ce accentuează clivajul – nu doar rezidențial! – dintre comunitate și populația majoritară. Acest fapt poate fi observat la fiecare discuție cu oamenii din afara comunității sau cu cei aflați în imediata vecinătate rezidențială.

Concluzii

„În contrast cu aceste discursuri periculoase de simplificatoare și de omogenizante ale „industrii relațiilor etnice”, care încearcă să nege și să ascundă adevărata diversitate a romilor care trăiesc în România, ceea ce găsiți în acest raport,(...) este o afirmație cât se poate de limpede a extraordinarei diversități a vieților romilor din România” (M. Stewart în Rughiniș – Fleck 2008: VIII).

Nu aș îndrăzni să merg mult prea departe cu concluziile ce derivă din materialul adunat de către noi pe parcursul perioadei de cercetare și a întoarcerilor constante în teren, întoarceri pe care am avut ocazia să le efectuăm destul de frecvent. Și spun acest lucru, atrăgând atenția asupra acelor studii care încearcă a generaliza, a furniza „recomandări” și teorii prin prisma studiului unei singure comunități. Acest studiu nu are pretenția de a fi investigat întregul inventar al strategiilor de supraviețuire pe care comunitatea în cauză le adoptă în traiul cotidian, însă descrie și inventariază majoritatea acestor strategii, ce au putut fi observate pe parcursul efectuării muncii de teren. Factorii care îi determină pe membrii acestei comunități să facă apelul la strategiile marginale de supraviețuire sunt numeroși și reies adesea din discuțiile, interviurile și observațiile de teren – lipsa deținerii vreunui capital considerat valoros de către „majoritari”, reproducerea la nivel informal dar și instituționalizat al inegalităților (gen, clasă, etnie), practic al excluziunii⁸ sunt doar câțiva dintre acești factori – la care se adaugă necesități acute și de netăgăduit, precum cea a hranei zilnice sau a minimumului material pentru procurarea hainelor, obiectelor casnice ș.a.m.d. În condițiile în care, studiile arată că peste 90% din populația romă de pe teritoriul românesc, are dificultăți în asigurarea unor condiții de trai decente (vezi Ionescu–Căce 2006a) tratarea unui astfel de subiect poate furniza amănunte importante despre populația romă.

Totodată, pentru că un studiu de factură antropologică este menit până la urmă să descopere și să înțeleagă în profunzime diferitele aspecte care se leagă de viața unei comunități – în cazul meu, cercetarea a vizat tipurile de strategii de supraviețuire pe care membrii acestui grup le dezvoltă pentru a putea să-și asigure existența de la o zi la alta. Un astfel de subiect, după cum s-a putut observa, nu poate fi tratat izolat, aflându-se în strânsă legătură cu alte aspecte ce țin de viața comunității – cu capitalul social, educația, excluziunea etc. Deși într-o primă fază cercetarea nu viza un astfel de subiect, treptat, treptat m-am vazut pusă în situația de a observa că în fiecare interacțiune, interviu, oamenii vorbeau despre aceste strategii de supraviețuire, drept urmare o inventariere a acestora se cerea luată în calcul. Spun acest lucru căci retrospectiv, realizez că subiectul analizei s-a născut cumva implicit, pe parcursul cercetării și nu a luat naștere în bibliotecă, ci din contră, în teren ca urmare a multiplelor interacțiuni cu membrii comunității.

Datele, cu privire la situația romilor de pe teritoriul României, sunt destul de dispersate și putem afirma că nici la ora actuală mulți dintre cercetătorii din sfera socialului nu doresc să înțeleagă ceea ce M. Stewart (în Rughiniș, vezi la Fleck 2008:VIII) sublinia în citatul reprodus la începutul capitolului – și anume, că există o extrem de mare diversitate a romilor ce trăiesc în România, și implicit, a stilurilor de viață pe care aceștia le adoptă. Așadar, studiile care vizează aceste comunități ar trebui să pornească exact de la premisa amintită – și nu să opereze cu generalizări anterioare cercetării de teren, ci să se muleze particularităților întâlnite în mijlocul acestor comunități. Doar în aceste condiții, consider eu, ar trebui inițiată orice cercetare de teren de factură antropologică.

Se vorbește la ora actuală despre populația romă din estul Europei ca fiind „marii perdanți” ai tranziției postsocialiste. Această afirmație are acoperire la nivel empiric, iar studiul de caz prezentat în rândurile acestei lucrări confirmă acest fapt. Deși încercarea programată de sedentarizare și asimilare forțată a populației rome ce a început prin anii `70 nu a apucat să fie desăvârșită, ea a funcționat în schimb cât să distrugă treptat, îndemănările tradiționale practicate de către această populație, fapt ce a făcut și mai dificilă ruperea cercului vicios al sărăciei (Ladányi–Szelényi 2006: 20). O parte din consecințele acestui fapt îl constituie tocmai strategiile de supraviețuire pe care indivizii comunității de pe Digulul le adoptă în existența cotidiană. Ele au constituit subiectul analizei acestei lucrări. Strategiile pe care indivizii acestei comunități le dezvoltă în vederea obținerii unui venit, au de-a face pe de-o parte cu activitățile formale – pensia, salariul, ajutorul social, alocațiile copiilor iar pe cealaltă parte, cu o varietate largă de activități ce pendulează între informal și ilegal – lucrul la negru, rețelele de cunoscuți și rude, creditul de

8 A se vedea aici Magyari-Vincze 2006. Aici am în vedere ambele tipuri de excluziune, discutate anterior.

la cămătări, cântatul la nunți, munca copiilor, cerșitul, prostituția, furtul ș.a.m.d. Toate aceste strategii de supraviețuire, pe care membrii comunității le adoptă, se află într-o strânsă legătură cu procesul de excludere a lor – o excludere ce atinge toate dimensiunile (segregarea rezidențială, excluderea de pe piața muncii, excludere educațională). Este evident că lucrarea nu reprezintă o inventariere completă a acestor strategii însă, consider eu, oferă cititorului un material extrem de dens cu privire la mecanismele care se pun în funcțiune în comunitatea analizată, atunci când se vorbește despre asigurarea bunurilor necesare supraviețuirii.

Mai mult, precum remarca David M. Crowe (Crowe 2007: 149), în România, piedica în soluționarea/înțelegerea diferențelor dintre etnicii romi și cei non-romi, are o determinare extrem de adâncă: suspiciunea și neîncrederea ce vin din ambele părți – și implicit, acest fapt se corelează cu capitalul de încredere extrem de scăzut pe care îl dețin romii în societatea românească. Astfel, orice fel de politici publice, menite să estompeze aceste diferențe sociale dintre „mainstream” și populația romă, ar trebui dublate de politici culturale adaptate particularităților locale ale populațiilor roma.

Atâta timp cât statul nu va dezvolta politici sociale și culturale, menite să estompeze diferențele mari, de nerecuperat în ritmul actual de către asemenea comunități, precum și proiecte care să vizeze o dezvoltare pe termen lung a acestora, strategiile de supraviețuire vor continua a fi singurele „posibile răspunsuri” la necesitățile cotidiene, ale indivizilor din comunitățile de acest tip.

Concluzionând, putem afirma că strategiile de supraviețuire pe care un anumit grup le adoptă nu pot fi analizate izolat de contextul particular în care acestea iau naștere. Strategiile de supraviețuire pe care o anumită comunitate le adoptă se află într-o corelație directă și puternică cu contextul în care acest grup trăiește. Ele nu se dezvoltă izolat și nici doar ca un rezultat unic și direct al acestui context, existând o intercondiționare de ambele părți.

Bibliografie:

- ANDERSON, Kathryn – JACK, Dana
1991 Learning to Listen. Interview Techniques and Analyses. In: BERGER GLUCK, Sherna–PATAI, Daphne (ed.): *Women's Words*. Routledge.
- ATKINSON, Robert
2006 *Povestea vieții. Interviul*. Editura Polirom, Iași.
- BANCROFT, Angus
2005 *Roma and Gypsy – Travellers in Europe. Modernity, Race, Space and Exclusion*. Ashgate, England.
- BERNARD, Russell
1995 *Research Methods in Anthropology*. Alta Mira Press.
- BONTE, Pierre – IZARD, Michel
1999 *Dicționar de etnologie și antropologie*. Editura Polirom, Iași.
- BOURDIEU, Pierre
1977 *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, Cambridge.
1985 The Forms of Capital. In: RICHARDSON, John G. (ed.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood, New York.
- BREEN, Richard – GOLDTHORPE, John H.
1997 Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory. *Rationality and Society* 9. (3) 275–305.
- CHIHAIIA, Lăcrimioara – CIFOR, Lucia – CIOBANU, Alina – CIUBOTARU, Mircea – COBEȚ, Doina – DIMA, Eugenia – FLORECU, Cristina – TEODOROVICI, Maria – TEODOROVICI, Constantin
1999 *Dicționar Enciclopedic Ilustrat*. Editura Cartier, Chișinău.
- COLE, John W.
1977 Anthropology Comes Part- Way Home: Community Studies in Europe. *Annual Review of Anthropology* 6. 349–378.
- COLEMAN, James S.
1988 Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology* 94. S95–S120.
- CROWE, David M.
2007 *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. Second Edition, Updated and Revised, Palgrave Macmillan, U.S.A.
- FRASER, Angus
2008 *Țigani. Originile, migrația și prezența lor în Europa*. (Ediția a doua, trad: Dan Șerban Sava), Editura Humanitas, București.
- GIDDENS, Anthony
2001 *Sociologie*. (Trad. de Radu Săndulescu și Vivia Săndulescu) Editura Bic All, București.
- IONESCU, Maria – CACE, Sorin
2006 *Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective*. Editura Expert, București.
- JORGENSEN, Danny L.
1989 *Participant Observation. A Methodology for Human Studies*. Sage Publications.

LADÁNYI János – SZELÉNYI Iván

2006 *Patterns of Exclusion: Constructing Gypsies Ethnicity and Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*. Columbia University Press, New York.

LAPLATINE, Francois

2000 *Descrierea etnografică*. Editura Polirom, Iași.

LAUREAU, Annette

1987 Social-Class Differences in Family-School Relationships: The Importance of Cultural Capital. *Sociology of Education* 60. 73–85.

MAGYARI-VINCZE Enikő

2006 *Excluderea socială la intersecția dintre gen, etnicitate și clasă. O privire din perspectiva sănătății reproducerii la femeile Rome*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca.

MALINOWSKI, Bronislaw

1984 *Argonauts of the Western Pacific*, Waveland Press.

POTRA, George

2002 *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*. Casa de Presă și Editură, Colecția Studii. Cercetări. Sinteze, București.

RUGHINIȘ, Cosima – FLECK Gábor (ed.)

2008 *Vino mai aproape! Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*. Human Dynamics, București.

SANDU, Dumitru

2000 Migrația circulatorie ca strategie de viață. *Sociologie Românească* 2. 5–29.

SIMMEL, George

1950 *The Sociology of George Simmel*. Free Press, New York.

WLISLOCKI, Heinrich von

1998 *Asupra vieții și obiceiurilor țiganilor transilvăneni*. Editura Kriterion, București.

YIN, Robert K.

2005 *Studiul de caz. Designul, colectarea și analiza datelor*. Editura Polirom, Iași.

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

A NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZETRŐL

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și în coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

■ Scop și activități de bază

studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studiarea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

■ Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;
Dinamica etno-demografică a minorităților din România;
Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;
Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;
Patrimoniul cultural instituțional a minorităților din România;
Patternuri ale segregării etnice;
Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;
Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare;

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

■ Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

■ Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;
Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;
Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);
Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;
The institutional cultural heritage of minorities in Romania;
Ethnic segregation patterns;
Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;
Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

■ Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

■ Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézménypolitikai elemzések;

A romániai kisebbségek népességdemográfiai jellemzői;

Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);

Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;

A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;

Az etnikai szegregáció modelljei;

A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;

Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

A apărut/Previous issue/Megjelent:

■ Nr. 1.

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2.

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3.

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007.*

■ Nr. 4.

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România.*

■ Nr. 5.

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6.

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multiethnic Community in Romania*

■ Nr. 7.

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8.

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9.

Rudolf Gräf: *Arhitectura roma în România*

■ Nr. 10.

Tódor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperele analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11.

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections. Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008*

■ Nr. 12.

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13.

Yaron Matras: *Viitorul limbii Romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14.

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15.

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16.

Mohácsek Magdolna: *Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17.

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18.

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

În pregătire/Next issues/Előkészületben

■ Nr. 20.

Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România*